

Ольга ВІТОШИНСЬКА

Сусіди й меншини

Українська Видавнича Спілка
Лондон - Париж
1994

Ольга ВІТОШИНСЬКА

Сусіди й меншини

diasporiana.org.ua

Українська Видавнича Спілка
Лондон - Париж
1994

Ольга ВІТОШИНСЬКА

Сусіди й меншини

diasporiana.org.ua

Українська Видавнича Спілка
Лондон - Париж
1994

ВСТУП

Зацікавлення діяспорною пресою в Україні, — з одного боку, та бажання читачів дізнатися правди про наших сусідів, — з другого, заставило мене зібрати декілька моїх статей на цю тему, що друкувалися в українській пресі Європи й Америки, під псевдом Софії Наумович.

Вони почерпнуті з писань таких визначних авторів, як поет Евген Маланюк, професор Юрій Бойко, історик Михайло Грушевський та ін. Думаю, що доречно буде дізнатися читачам, як дивилися на наших сусідів ці наші світочі української історії та літератури. А що наші близькі й далекі сусіди проявлялися іноді, у світлі фактів, — як у кривому дзеркалі, — то це вже не вина наших дослідників, ні тимбільше, — підписаної.

Ольга Вітошинська

I. ЧАСТИНА

ДВОБІЙ ПРИ ВЕЧЕРІ

Пролог

На пленарній сесії конгресу МММ, приступила до мене п-і д'Арсі й запитала чи я буду вільна завтрашнього вечора.

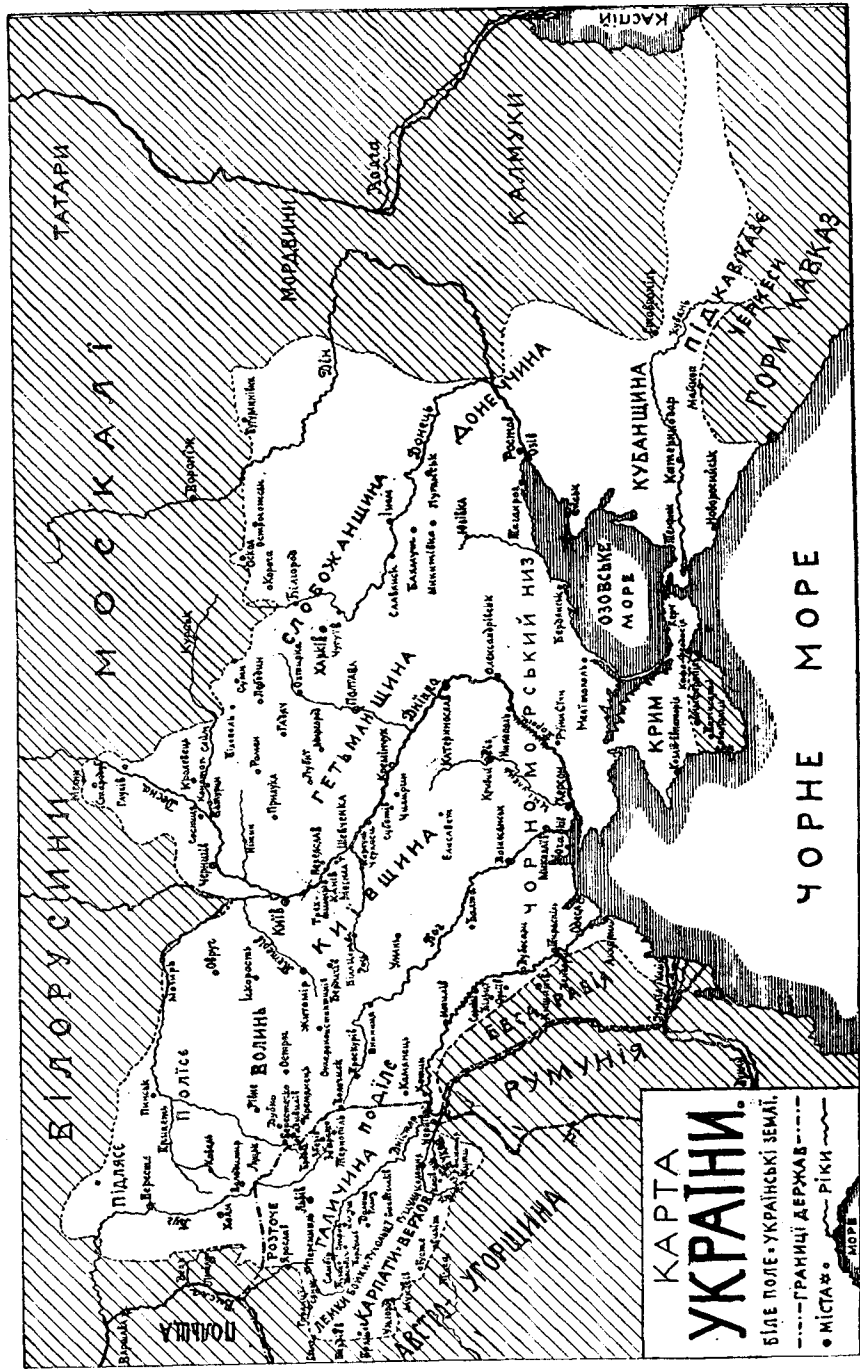
— Так, — відповіла я, — це вправді день «еміграційного» сеансу, але він кінчається о 18-тій.

— Тоді, ось вам запрошення на завтра на 19.30 — і вона подала мені карточку, на якій стояло: «Мадам Левек запрошує паню В. повечеряти в неї в четвер, 12 червня год. 19.30., адреса...».

Я подякувала п-і д'Арсі й, знаючи звичаї при таких запрошеннях, запитала, хто ще з делегаток конгресу буде там разом зо мною. І я довідалася, що моєю товаришкою на цій вечері буде представниця Ізраїлю, — пані Кацнельсон.

Мушу признатись, що я зраділа цим прізвисьом, пригадавши, як то п-і Кацнельсон, відчитавши мою карточку «Україна», приступила до мене й ламаною українською мовою повідомила, що вона уродженка України, з околиць Одеси, та що вона на-половину українка, бо вигодувала її своїми грудьми українська мамка. На довшу розмову нам не стало часу й ось нагода траплялася завтра. Цією вісткою поділилася я з п-і Ніною Коваленко, головою української делегації на цей конгрес.

— О, то вам буде там невесело! — облила мене холодною водою п-і Ніна. — Я говорила з нею сьогодні вранці, після цього як вона консультувалася в своїй амбасаді й ви б її сьогодні не пізнали. Вона кинула мені брутально таку

З книжки проф. Михайла Грушевського

фразу в лице: «Шварцбард добре зробив, що вбив Петлюру! За погроми!» — і навіть не хотіла взяти наших французьких видань у цій справі, за якими я бігала до нашого комітету. Правда я не далася їй так зразу збити з пантелику, й засипала аргументами, а тоді вона трохи зм'якла й таки забрала всі матеріяли з цим, що передасть їх компетентним чинникам у Ізраїлі... Але я вам не завидую!

Я мала вже попсований гумор, не тільки перспективою немилої ситуації на прошеній вечері, але ще й цим, що наш «карфур» продовжувався поза призначену годину, а в околицю Неї було далеко. Єдиною розрадою було те, що пі Кацнельсон теж була ще на залі та навіть забирала слово, бо ж Ізраїль — це країна великої імiграції з усіх країн світу. Але ж бо треба передягнутися!...

Врешті наради закінчилися, «український» виступ вповні вдався, і я, послуговуючися автом-таксі, всупереч неписаним жіночим законам, «блискавично» (таксіметр рахує!) відсвіжилася, передягнулася й «вигарніла» та оце їду Елізейськими полями поза Тріюмфальний Лук у напрямі Неї. Того Неї, де перед сотнею років проживала в часі свого побуту в Парижі прекрасна Марія Маркович, авторка «Марусі», приятелька великого видавця Гецеля, перекладач Жюля Верна, ознайомлена з усією інтелектуальною елітою тодішньої Франції та й усієї Західньої Європи... Ах, коли б знати де, в якому домі вона жила, якими вулицями ходила! З її листів до видавця знаємо, що йдучи (пішки?) з Неї до «Картіє Лятен» (щонайменше 5 км.), вона відпочивала в Бульонському ліску... І цікаво, чи ходила вона оттак сама, чи з синком Богдасем? А з ким же залишала тоді Богдася, коли вибиралася сама в таку далеку дорогу? А може їздила каритою? Тоді не потребувала б відпочивати... Шкода, що це не день, можна було б зайти на мері (міську раду) в Неї й запитати про адресу мешканки їхньої діляниці... з 1862-7 рр... Чи збереглися які книги з того часу?..

— Ось вам вулиця Едмон Блюд, це тут? — вирвав мене шофер з минулого сторіччя й зразу поставив в обличчя дійсности. Дійсність була непогана: «версайського» типу палата, гарно втримана, посеред городу, чи парку, а з-перед хвіртки якась людина в лівреї відчиняла мені двері авта.

— Як цей шофер догадався, що мені треба тут висідати? Адже ж я не дала йому числа дому! І невже я виглядаю на мешканку палат? — дивувалася я, рівночасно з острахом відчитуючи суму «набитих» кілометрів і додаючи відсоток «пурбуару». — Та коли ти такий інтелігентний, то я не виведу тебе з помилки, але навпаки «зі скупістю багатів» точно відрахую обов'язкового хабаря... Не личить бо твоїй уявленій «аристократці» викидати гроші з розтратністю емігранта!..

Людина в ліvreї розкрила парасоля над моєю головою, бо падав дощ, і повела мене парком до будинку. Ще мені виринула з пам'яті скарга Артура Кестлера на французів, які, за час його семирічного побуту в Парижі, ні разу не догадалися запросити до приватного дому. А ним же так розчитуються й захоплюються тут! Все кінчилося на обіцянках, а коли вже й впало яке запрошення, так тоді негайно приходило перепрошення й перенесення на пізнішу дату... Це ж саме записав Пер Данінос у своїй знаменитій книжці «Записки майора Томсона»: «Французи вважаються найгостиннішим народом у світі так довго, поки хто не наважиться зайти до їхньої хати». І мені дивно, що мого запрошення ніхто не відкликав і я «наважуюся» до них іти та ще й з тієї лівреєю під парасолею...

Вечеря

У голі зустріли мене господарі. Пан Левек поміг скинути плащ, а пані представила свої три доні. Я вибачилася за спізнення, але ж вертаюся «просто з конгресу». — А друга пані? — почула я запитання й вельми зраділа: я все ж таки точніша!

— Вона була, як і я до кінця сеансу, але мабуть поїхала передягнувшись, то ж вибачайте, вона не з Парижу... боронила я чесно делегатку Ізраїлю.

— Але ви її знаєте? Бо ми ні...

— Невже ви не знаєте, кого вам запросили пані з МММ? — здивувалася я щиро.

— Ні. Ми тільки декляруємо управі французької секції МММ., що бажали б гостити в нашій хаті дві, три, чи більше закордонних делегаток, які прибули на конгрес. А наша

управа, — бо ж я тільки звичайна членка, — вже сама призначає нам милих гостей, — вияснила мені пані дому, з чарівною усмішкою, без якої не обійдеться ніяка французенка.

Ми перейшли до малого сальону й пан дому запитав мене, чи я не хотіла б чого напитися, а тоді підібрав мені легенький аперітив. Пані поцікавилася конгресом і моїми враженнями з нього, а коли я щиро сказала їй, що це властиво «африканський конгрес», бо переважають делегатки Північної Африки в своїх мальовничих кафтанах, вона серйозно цим зацікавилася та просила сказати їй про інші подробиці (теми й рівень доповідей, причина відсутності англосаксів і т. п.).

Відсутність п-і Кацнельсон ставала незручна, а пані дому змінила тему, щоб мене не томити, на іншу, дуже близьку й дуже жіночу: діти. Ми обмінялися кількома вітками про вік, шкільні кляси й здоров'я дітей, випили, хоч і з належними перервами, свої чарки аперітиву, пані навіть заходила в кухню, а другої гості не було.

— Перейдім у їдальню, — сказав врешті господар. — У нас кажуть: коли вже сядемо за стіл, напевно з'явиться запізнений гість...

Так саме й сталося. Ми тільки засіли в їдальні на призначених місцях (для мене й пані Кацнельсон, уважливі господарі відвели два чільні місця), коли почувся з голою голос п-і Кацнельсон.

За хвилину вона з'явилася вже без плаща, в чорній сукні з разком перел на шиї, та вітаючись з господарями й нарікаючи на посиленій рух у годинах виходу з роботи, перепрошувала за (годинне) спізнення.

Для мене мала пані Кацнельсон теж привітну усмішку й навіть більше того... Всівшись у своє крісло й глипнувши на мене прижмуреними очима, вона зразу випалила:

— Ах як ці вишивки нагадують мені Україну! (Моя чорна, під шию, без рукавів, сукня мала стійку й обрамлення вирізів пах, з білого шовку й з чорно-червоною вишивкою). Як бачу, моя компатріотка, притримуюється, — як вони всі — своїх традицій... Вони завжди і всюди однакові!..

Оця заввага заставила очі всієї родини перебігти з неї на мене й знову на неї.

— На цю прекрасну вишивку звернули ми вже давно увагу... — може й щиро сказала пані, бо їй зразу ж підтакнули всі три дівчата.

— Як це ваша компатріотка? — зацікавився пан Левек. — Невже пані — делегатка України, — також «жвіф»? (жидівка).

— Ні, навпаки, — делегатка Ізраїлю, це уродженка України! — дотепно відповіла п-і Кацнельсон, але це мені заповіло, що «баталія» починається.

А в міжчасі ми вже з'їли «ор-д-евр» — перекуску. При м'ясі, (кривавий розбіф) розмова велася далі:

— Коли ваші країни такі заприязнені, то я не розумію, чому це Росія підтримує Насера... — почав був господар дому, але йому зараз перебила п-і К.:

— Я вам знову мушу сказати щось протилежне! По-перше: наші взаємини з Росією інакші, як з Україною..., бо українці є антисеміти й стосували до нас «погроми»... — і пані К. почала розводитися на відому нам до зануди тему, а мені отой м'який і соковитий розбіф кісткою ставав у горлі... Врешті я скористалася хвилиною передишки, коли пані К. взялася врешті до свого розбіфа, й притягаючи всі відомі мені «важкі калібри» аргументів, сказала їм більш-менш таке.

— Дозвольте ж і мені врешті щось сказати в цій справі. Я глибоко розумію паню Кацнельсон і погромів не схвалюю, тимбільше, що їх не робили українці, хоч і відбувалися вони на українській території... Вам панство невідомі деякі факти, які однак пані К., яка походить з наших сторін, напевно підтвердить. У давній Росії була т. зв. «черта оседлості» — як це назвати пані? — звернулася я безпосередньо до моєї опонентки, а вона в цій же хвилині, прекрасно переключала мені на французьку мову як «лїнь д'абїтасїон» (такого мабуть терміну й вживають жиди в своїх публікаціях) та ще й пояснила, зовсім згідно з правдою, що жидам не вільно було поселюватися на «істиннорусскїх» землях. — Ото ж, коли жиди з наказу російської влади жили в Україні, то й ясно, що «погроми» мусіли відбуватися саме там. Тепер залишається ще тільки питання, а хто ж ці погроми робив? Чи чули ви щонебудь про «охрану»?

Уся родина з великим зацікавленням слідкувала за нашою розмовою, а на столі, згідно з французьким уподобанням, з'являлися маленька бараболька, смажена в оливі, за нею салата, далі якась лакомина овочі, сир, а все це часто закроплювалося різними винами.

— «Охрана» — сама перебила мені пані К. й нетільки точно й вірно схарактеризувала якості московської поліції, але й, на моє превелике здивування, преяскрасно розповіла як ця «охрана» організувала «погроми».

Тут, на мою превелику радість підтримав мене пан дому:

— Я вам скажу мої пані, що у Франції існує теж досить великий антисемітизм, але всі французи з великою симпатією ставляться до держави Ізраїлю... Тому я вірю, що й українці мають саме такі почування до жидів, і, якщо вони змагають до власної держави, — тут п. Левек звернувся в мій бік, — то ми їм того з усього серця бажаємо...

— Але їм це так легко не піде! — Не то з радістю, не то з жалем сказала пані К. — бо мої дорогі, тут п-і Кацнельсон виявила справді велику мудрість старого народу, — *бо боротися з англійським протекторатом, то не те саме, що воювати з Москвою!..*

Оцими-то (іпсіссіма верба!) словами, звернула пані Кацнельсон розмову в найкращий бік, якого я тільки могла собі бажати: від цієї хвилини ми обидві змалювали нашим господарям таку переконливу картину нашого спільного ворога, що мені хотілося потиснути руку мого ворога-приятеля!

Під кінець вечері я вручила господарям «Вумен оф Юкрейн», видання СФУЖО, а пані Кацнельсон дуже цікаві матеріали, які переслали до комітету оборони пам'яті Гол. Отамана наші люди з Америки: циклоstile видання російської антисемітської організації з їхніми відомими обвинуваченнями жидів у найгірших злочинах, з цитатами з «книги мудреців Сіону», з гаслами «Бей жидов, спасай Расею!» і т. д.

Софія Наумович, «Гомін України», березень 1959

НАШІ БІЛОРУСЬКІ ПРИЯТЕЛІ

Приємно нам було повідомити у статті «Нові тоги і доктори на УВУ» («Шлях Перемоги», 20. 9. 1970), що білоруска д-ра Ольга Орехва успішно оборонила свою дисертацію в УВУ на тему «Ідеї національної незалежності у творах Янка Купала», в якій вона половину своєї праці присвятила Тарасові Шевченкові та його взаєминам із білоруським поетом.

Та це відірване явище, бо так на еміграції, як, зокрема, у краю, два братні народи — український і білоруський — не тільки ніколи між собою не ворогують, але, навпаки, дружньо співпрацюють. Останніми часами, як про це довідуємося з «захаявної літератури», представники обидвох народів спільно борються у своїх країнах проти посиленої русифікації. Свідчить про те, зокрема, лист Івана Ковальонка, що займає офіційне становище культурного працівника у місті Томську на Сибірі. Він помітний тим, що не тільки заступається за права своєї рідної, білоруської мови, але й ставить поруч переслідування української мови і літератури, з яких могли б, мовляв, користати і білоруси на Сибірі.

Цей лист, написаний російською мовою і звернений до крайкому партії, добре відображує московські русифікаційні заходи у тих широких просторах заслань і невільничої праці. Одначе, він витриманий у начебто відданому партії тоні і наводить заходи, яких треба було б ужити, щоб найкраще прислужитися «спільній вітчизні» — ССРСР. Проте, ці заходи мають на увазі радше оберегти поневолені народи від жахливої, нечуваної у світі насильницької русифікації, що у західньому світі зветься, за проектом нашого проф. д-ра Я. Рудницького — лінгвіцидом-мововбивством.

Притокою до написання листа послужив Ковальонці московський обіжник у справі відзначення роковин Тараса Шевченка, Янка Купали та інших національних поетів. Про відгук населення Сибіру на цей обіжник пише Ковальонка так:

«Солідарно надходять до мене від крайкомів і обкомів КПРС Сибіру і Далекого Сходу листи з добрими вістками у

відповідь на звернення достойно провести ювілейні святкування Кобзаря Т. Шевченка, поетів-революціонерів Янка Купала та інших».

Але при тому Ковальонка додає і свої пропозиції:

«Не менш великим і невідкладним заходом для піднесення і взаємозбагачення братніх культур — українців, білорусів, латишів, литовців, молдаван та інших, — буде зорганізування філіялу культури при Сибірському відділі Академії Наук СРСР з трьох інститутів — російського, українського і білоруського та секцій (при них) інших народів з осідком у місті Томську».

Таке скромне і начебто згідне з «національною політикою Леніна» домагання — лякає москалів як «націоналістичне», бо, як далі пише Ковальонка, вони роблять усе можливе, щоб не розвивати, але придішувати національні культури не-росіян:

«Обласна бібліотека у Томську, наприклад, і всі інші, — обмежуються тим, що в якійсь часточці мають у перекладах (російських) книжки Купали, Коласа та інших. Про виписування чи поширювання книжок поетів і письменників УРСР та БРСР українською мовою — просто не згадується. Їх просто бойкотують».

Такий підхід до українських і білоруських книжок ув оригіналах — наглядний і по інших містах Сибіру й Далекого Сходу. Це, як пише далі Ковальонка, начебто ще «залишки культу особи», що позамикав українські, білоруські й інші клуби, бібліотеки та школи і наклав вето на замовлення української й білоруської літератури в оригіналах — для бібліотек міських, обласних, районних, сільських, шкільних, вузівських, фабричних і інших». Як це не дивно, але «читання книжок Михайла Стельмаха, Андрія Малишка, Максима Танка, Янки Купали, Якуба Коласа, Павла Тичини, Олеса Гончара і багатьох інших мистців слова у цілому стоїть під забороною».

Очевидно, офіційної заборони немає, але є таємні обіжники, є «свої» люди на місцях, які знають, що «ленінська національна політика» це — блеф і обман, а то й пастка, щоб у неї падали наївні й довірливі люди. Про це ясно пише автор листа:

«Директор обласної бібліотеки міста Томська відверто говорить: «Ні одної книжки українською і білоруською мовами я замовляти не буду. У нас же є в перекладах книжки Коласа, Купали та інших!»

У цьому й сук! Якщо ти, білорус чи українець, конечно хочеш читати своїх письменників, то читай їх на «общепонятном», а не своєю рідною мовою, бо це — «націоналізм»! Директор бібліотеки не тільки не відповідає на бажання читачів, навпаки: займається ще й на власну руку використанням будь-яких запотребувань на оригінальні твори письменників немосковських народів!

І з цього висновок автора: «Вихідці з УРСР та БРСР становлять 4-5 мільйонів населення, яке самовільно, в умовах репресій, було подаване без своєї національності і рідної мови, без права «людьми зватись», без права навчання людей рідною мовою, без створення закладів культури тощо».

«Заборона в погані роки культу особи Сталіна, — кінчає свого листа Ковальонка, — навчати рідною мовою в школах Сибіру і Далекого Сходу дітей українців і білорусів, — протиставить дітей батькам, настроює їх проти всього рідного. Відкидання їхньої рідної мови в школі розв'язало руки яничарам при опоганюванні мов українців і білорусів, в осміюванні, у знеславлюванні всього святого, всього рідного, в очорнюванні найдорожчого — мови, слова батьків і матерів і врешті самих себе!»

У цій жахливій сибірській дійсності лист відважного білоруса Ковальонки — відрядне і солідарне явище спільної долі.

Софія Наумович «Вісник» ч. 12 1970 р.

«ПАНТА РЕЙ»

Таку назву дав своїй книжці Василь Гросман (*), яку французи переклали на «Ту пас» — «Все минає». Українці, які послуговувалися цією книжкою, цитували сторінки, де Гросман писав про голодову облогу України. Проте, цей

*) Vassili Grossman: «Tout passe...» éd. Stock, Paris 1972.

жидівський автор, народжений у Бердичеві 1905 р., дав теж інші свідчення, а саме про своїх одноплемінників, із якими теж варта познайомитися. Тимбільше, що ця книжка стала рідкістю, — французькі комуністи дістали наказ викупити її з книгарень, та знищити...

Гросман добрий письменник, тому для своїх свідчень узяв собі за героя москаля, Миколу Андрієвича, і його очима передає події в ССРСР. Цей Андрієвич, тупий і мало-інтелігентний, став професором біології й дуже «завидував товаришам-жидам». Мандельштамові, Родіонові з «горбатим носом», Ізаакові Хавкіну, які «служили Заходові», бо визнавали теорії австрійських учених, — Вайсмана, Вірхова і Менделя». Розгорнулася пресова кампанія: «Усі статті говорили про жидів, підкреслюючи їхні імена, — Сруль Нахманович, Каїн Абрамович, Ізраїль Менделевич. Коли говорилося про книжку жидівського автора, то завжди додавалося, у скобках, їхнє жидівське прізвище.» (31) М. Андрієвич «злився, бо жида нарікають на те, що молодим жидам не дають стипендій, не допускають до університетів, ні до міністерств, чи до промислу, та що жидів висилають на працю до віддалених провінцій.» (32) Коли «Правда» виступила проти критиків «космополітів» — Гурвіча й Юзовського, які висмівали московський театр, то Мандельштама проголосили «антипатріотом». Якась Братова написала у стінгазеті: «Марк Самойлович Мандельштам забув про принципи московсько-советської науки»... Мандельштам висловив кілька непристойних епітетів убік своєї колишньої учениці, Братової, і нарікав, що викидають з науки жидівських хлопців: «Чи вони мають тільки продавати у крамницях?» На те відповів М. Андрієвич: «Буде робота для Хавкіна і для ляборантки Зільберман!». Але щодо Хавкіна, то він помилився: його арештували у зв'язку з аферою жидівських лікарів... Медичний корпус і автор Міхольс, — керівник жидівського театру в Москві, — були авторами монструального злочину, бо як писали газети, — вони «призналися», то ж їхня вина не підлягає сумніву!» Наслідки були такі, що хворі у шпиталях не хотіли лікуватися у жидівських лікарів, жидівських аптекярів підозрівали про отруйні ліки, та що вони у породільнях защіплювали немовлятам... сифіліс!... Ляборантка Анна, з довгим носом, прийшла до праці

бліда — її питали в автобусі про лікарів, що отруїли Жданова і Щербакова... Рискоф, новий директор Інституту, казав, щоб вичистити московську науку від таких елементів. Кінець синагогам!» (33-36).

М. Андрієвич із Марголіно, вимагали смерти для жидівських лікарів. Андрієвич дивувався: «Самсоне Марголін, як ви могли таке говорити? І стероризований Марголін відповів: «Ви думаете, що для мене, жида, було неприємно нап'ятувати ці монстри? Навпаки: мене гидує жидівський націоналізм! І якщо жида стають перешкодою для маршу комунізму, — то я не маю милосердя ні для себе самого, ні для моєї власної доньки!» (38-39).

За свою протижидівську промову М. Андрієвич зразу дістав підвищення в Інституті... «Тоді теж говорили про бараки для жидів у східному Сибірі... щоб їх там оберезити «перед справедливою пімстою народу»... Ця спонтанна ненависть до жидів, була запланована наперед.» (42-43).

Слід підкреслити те, що Василь Гросман говорить теж про колективізацію й голодову облогу України, про населення «гүлагів», як старих соціал-революціонерів, меншевиків, анархістів, але й теж борців за незалежність Литви, Естонії й ін., та зокрема України, з приміткою: «Степан Бандера, провідник українських націоналістів, який все своє життя боровся за самостійну Україну.» (141). Він говорить теж про «людей Петлюри», з приміткою: «Симон Петлюра,.. міністер війни незалежної України... після ув'язнення німцями 1918 р., перебрав владу і вигнав большевиків.» (179). Про голод: «Голод почався, 1932 р. бо «кулаки» це не люди, так як німці казали: «жида це не люди». (184)... Прийшов наказ з Москви, — вимордувати селянство України, на Дону й на Кавказі. Вбивати їх голодом, разом із дітьми» (191)... Прислали колоністів із Орла»... (на місце вимерлих сіл) (109-110).

В. Гросман не щадить жидівських пристосуванців: «Леон Маклер... всадив свого батька у тюрму, вигнав сестру, яка просила вставитися за чоловіка, та був немилосердним для «ворогів народу». Й ось большевики вкинули його самого до тюрми, вибили йому вісім зубів, та трактували як «паршивого жида». (239).

Кінцеві розділи, — це роздуми про «московську душу» рабську, із запитанням: «Що може дати світові рабська душа?» — і відповіддю: «Залізні дроти у сибірській тайзі, поневолення селян і робітників, та обернення у лакеїв таких інтелектуалів, як Олексій Толстой чи Шостакович.» При цих слухних приміченнях, В. Гросман помиляється, коли говорить про «тисячолітню історію Московії» (275-314). Їй же тільки 600 років!...

(Переклад з французької Софії Наумович)

НЕЗВИЧАЙНИЙ ВЕЧІР

Це був незвичайний, в усіх відношеннях, вечір УАТ-ва 12 березня 1976 р. у нашій Бібліотеці ім. Симона Петлюри, яку жидівські шовіністи хотіли б «перейменувати на якусь «гіднішу назву». Поперше — численна і різnorodна публіка, що складалася з жидів, поляків, москалів, козаків, вірмен, які далеко перед початком зайняли місця в залі, а наші «пізні Івани» мусіли задовольнитися доставленими кріслами.

У програмі вечора була доповідь Євгена Шаховича — жидівського журналіста і письменника, що недавно залишив Київ, на тему: «Найновіша стадія русифікації в Україні». Проте із-за його півгодинного запізнення голова УАТ проф. А. Вирста запросив до слова нашого «українця», (жида) Олександра Мая, що чудовою українською мовою, якою він залюбки деклямує українську поезію, розказав про свої зустрічі з українськими письменниками за час свого довгорічного вчителювання в українських школах у Галичині й Буковині. Своєю безпосередністю О. Май так захопив публіку, що вона майже жалувала, коли врешті з'явився Є. Шахович у товаристві свого приятеля І. Кляйнера з радіо «Свобода», якого українці мали вже приємність гостити з його доповіддю про українсько-жидівські взаємини.

З доповіддю Є. Шаховича трапилося непорозуміння. Українці думали, що він говоритиме про русифікацію української культури, а доповідач узяв під розгляд тільки територію «на Україне», як закриття синагог, жидівських театрів, заборону преси на «їдіш», відсутність жидівських шкіл

тощо. Попри цю, зрештою цікаву, тему, він згадав теж про інші національності, що живуть в Україні — греків, іранців і т. д. На початку своєї доповіді п. Шахнович подав, як тавро русифікації України — пам'ятник Ватутінові, якого вбили упівці — в столиці Києві, та перерахував відомі факти про закриття для «ремонту» українських церков, музеїв та бібліотек. Доповідь була досить цікава, та, на жаль, не все могло дійти до публіки, бо доповідач, не зважаючи на кількакратне прохання говорити голосніше, продовжував говорити майже шепотом...

У дискусії зразу на вступі чорнявий молодець із «Посеву» заявив дуже енергійно, що «Росія должна вийти із Союзу», замість говорити про «самоопределение», або як Солженіцин висловлюється, дати «незалежність». Така заява, очевидно, викликала оплески присутніх, але наступний москаль з Кубані поклонився на Солженіцина, який писав у 3 т. «Гулагу», що з Кубані виселили «совети» цілі станиці «русских», і він сам був свідком цих виселень. Сказавши це, він несподівано дозволив собі критикувати українців: «Скільки у вас партій? Усі будете між собою «битися за соборну»?..

М. Самчук вияснив, що в Західній Україні було перед війною смішно мале число москалів, а хто ж їх силував після війни залити Західню Україну? Тоді забрав слово І. Кляйнер, який, застерігшись, що приятелює з українцями не з любови, але з респекту до їхніх змагань, вимагав, щоб український уряд підтримував жидів. Тимчасом українська преса пише, що «Кляйнер вимагає екстериторіальности для жидів», отже українці не розуміють ще свого власного інтересу. Ці писання використав «Новий Обрій». Йому відповів д-р К. Митрович, що «Новий Обрій», це московська рептілька, а український уряд 1917-29 рр. мав жидівського міністра і дав жидам культурну автономію. Натомість жиди пишуть про Хмельницького не як про творця Козацької держави, а як про погромника. Серед москалів покищо немає лібералів у відношенні до українців — однаково за царя чи большевиків, — усі проти української самостійности.

Незвичайно тактовно, французькою мовою, говорив п. Мрозкевич, кол. польський консуль в Україні. За його часів

було 200 народів і племен в ССРСР, а 1965 р. москаль Крото-буров сказав у Сорбоні, що є рівно 100 — очевидно, забрак-ло тих племен, що їх москалі спалили разом з сибірськими лісами чи вивезли на північ. І так царська тюрма народів стала советським цвинтарисцем народів! Вірменин, якого країна рада б вийти з ССРСР, підкреслював іншу небезпеку для Вірменії — Туреччину, яка колись безпощадно вирізу-вала вірмен, отже вони між молотом і ковадлом...

Спокійно, але переконливо інж. Микола Маслов заува-жив, що наші гості — москалі твердять, що всьому винні комуністи. Це вигідно для росіян. Так само говорять німці, що всьому були винні «наці». Але коли соціал-демократ Бранд вклонився перед жертвами, то повинні це саме зро-бити росіяни перед їхніми жертвами в «Гулагах».

Гість Юрій Данилів підняв справу жертв: колись укра-їнців було 37 мільйонів, а росіян — 50. Тепер українців залишилося 37 мільйонів, а москалі мають 120. Отже число українських жертв не 5-6 млн., а 20-30, з природним при-ростом! Тому це несовісно говорити, що росіяни так само потерпіли як українці. Наша інтелігенція не дурна, щоб так легко сприймати цю нову фальшивку.

Студ. Єремійв французькою мовою висловив комплімен-ти за влаштування такої міжнародньої розмови. Накінець інж. Маслов відчитав заклик УАПЦ в обороні в'язня о. Ва-сила Романюка і попросив складати підписи.

Так закінчилася ця незвичайна імпреза, що перейшла межі доповіді з дискусією, а стала — українсько-московсь-кою, розмовою, чи не першою в Європі, — щодо незалеж-ности України. Дивувала, зокрема, зміна ворожого стано-вища НТС — «Посеву». Воно потрохи вияснилося в «кулю-арних» розмовах. На залі бо, крім промовця Петухова чи Пятакова, досить незрівноваженого молодця, що виступав з «виходом Росії із Союзу», але потому з великою злістю відповідав на зауваги про начебто виключні терпіння «ро-сійського народу», — були ще такі визначні росіяни як внук Столипіна — двометровий генерал, та дуже культурна пара Словінських (чи не з України — Славинських?). Їхня донь-ка, яка виграла конкурс на знання російської мови у Фран-ції й разом з двома іншими лавреатами дістала запрошення

до Москви, забажала відвідати і Київ. Там попала на українського хлопця, який їй дуже докладно розказав про український спротив і високо розвинену національну свідомість, хоч і приховану перед поліційними засобами, широких мас населення. Це зумовило не тільки зміну поглядів самої доньки, але й її батьків і, як перший наслідок цього: прийняття запрошення УАТ-ва та заяву їхнього представника.

При гідній поставі українців на тому вечорі — всі говорили українською мовою й усі гості їх прекрасно розуміли, всі називали жидів їхнього українською назвою (адже слово «еврей» не існує в українській мові), і ніхто з них не образився.

Софія Наумович «Вісник» ч. 6, 1976 р.

ЩО ЦІКАВЕ В «КОНТИНЕНТАХ»?

«Континент» це суто московський журнал, дарма, що у вступному слові до першого числа Солженіцин писав, що «журнал хоче бути міжнароднім». 3-тє число має на обкладинці В. Мороза за ґратами та передрукований з преси виступ Блаженнішого на Ватиканському синоді, а в 4-му числі І. Кошелівець написав про український спротив, — очевидно з відповідним коментарем від редакції. Не зважаючи теж на бажання «міжнародности», автори «Континенту» вживають залюбки слово «Росія» замість Советський Союз, а про «народи ССРСР» з-правила пишуть неросіяни як, наприклад, Йонеско чи Джілас, тоді як москалі цілковито повернулися до царського окреслення: «руській народ», коли йдеться про його «терпіння», залишаючи слово «советський» на окреслення уряду, адміністрації, КГБ і т. д. так, наче б усі ці інституції не були обсажені москалями на відповідальних постах!...

Цікавий, з європейського погляду, лист Є. Йонеско, який висміває західніх інтелектуалів за їхню сліпу ненависть до всього, що «праве» й яка не дозволяє їм бачити у «соціалістичних країнах» ні тиранії, ні корупції, ні несправедливості, ні цензури, ні злочинів. Вони байдужі до того, що може прийти в їхніх країнах, коли позбудуться «правих»:

диктатура, ув'язнення, переслідування, знищення всіх свобод і взагалі загальна катастрофа...

З іншого погляду цікава, у літературній частині ч. 2 «Континенту», повість В. Корнілова «Без рук, без ніг», в якій москалі весь час п'ють «водку», матюкаються та зневажливо висловлюються про українців і жидів. Ось приклади:

«Брат мого батька мав холодну кров чекіста... Що, священика для жида? А що ходить без рук і без ніг? — Военний інвалід... Не люблю пригадувати Дніпропетровська... ішли жидівки, простоволосі, без беретів, з дітьми на руках, а москалі й українці (і тут треба було українців! — С. Н.) стояли шпаліром і приглядалися... Мільйони ворогів народу... Їх треба було вимазувати з підручників історії. Васютинського, якому завдячуємо українську мову (!?), треба було бритвою вирізувати... — Твого батька називали «хитрим малоросом» — казала мати з гордістю... Як на антисеміта, то ти занадто вимахуєш руками! — Я не антисеміт, але це правда, що ніхто не бачив жидів в армії... Ти — Григорій Мойсеевич Вистрель. — Поперше я — Михайлович, а подруге — мое прізвище Вистрелов. — Що? Ти змінив мальовило? Не маєш чоґо червоніти, тепер усі так роблять. Ось Маркман підписався на листі «Марков»... Берта жидівка? — Так, ти не любиш жидів, вони занадто крамарюють. Вистачає ввійти в будь-яку крамницю, щоб там зустріти якогось Ісаака. Та ж вони навіть до дипломатії пхаються! А вони ж не джентлмени, а крамарі! — А ось Літвінов був жид! — Так, але його викинули, коли підписували пакт з Гітлером. Адже Гітлер не вітався б з ним!.. А потому поназначували інших з ось такими носами, що то після кожного слова докидають «азой», «вей», «щоб я так жив»... У нас були курси — справжня «запорізька січ»: пропуская скільки хочеш!... — Ти чоґо з жидом ходиш? — запитав інвалід, показуючи на Машку Ізраеліта. Я мовчки відійшов: інвалідів запізно відучувати від антисемітизму! Ми жидів не любимо, бо нам, русским, соромно, що не вмiли їх оберегти від німців. З цього сорому, ми їх, паршивих, ненавидимо»...

Це добре, що вже чотири числа «Континенту» перекладені на французьку мову, — хай західні жида, які по-

стією нападають на нашого Головного Отамана, а останньо вже й на Бібліотеку ім. С. Петлюри, — довідаються, хто і за що «не любить жидів»...

Софія Наумович, «Вісник» ч. 6, 1976 р.

НЕРОЗДІЛЕНЕ КОХАННЯ

З погляду русифікації неросійських народів у СРСР цікава стаття у «Континенті» ч. 2 належить Наумові Менделєві-Коржавінові, закоханому в московську літературу. Стаття зветься «Росія і сучасність» і в ній Коржавін пояснює свій московський патріотизм:

«В ідеології здійснювався поворот до «патріотизму». Ще недавно це було образливе слово, символ міщанства і білогвардійщини. Але тепер бути патріотом стало зовсім благонадійно і навіть обов'язково. Зрештою, спочатку йшлося про «советський патріотизм», та поволі впливало на поверхню слово «Росія» — одне з найдорожчих для мене слів, — без визначення «червона» чи «советська». Це мені спершу було дивно, і дехто пояснював це моїм жидівським походженням, чужістю до Росії. Уведення того патріотизму зумовила Сталінова паніка в обличчі німецької перемоги, і він зразу набрав офіційного характеру. Після війни цей патріотизм обернувся на шовінізм. Троцькісти на високих постах стали ворогами народу і проти них велися чистки 1935-39 рр. Після війни мене не журило, що ми всадили ніж у спину Польщі і помогли Гітлерові, а, навпаки, я вважав, що ми здійснили Ленінові ідеї й розширили Советський Союз — неважно якими методами. Я залюбився в московський характер, у московське ставлення до життя, хоч і не став московським націоналістом, як не був ніколи ні жидівським, ні українським (?) націоналістом.

«Проте, з проблемою антисемітизму я зустрівся не в Україні, а якраз у Росії. Я жив у Києві — міщанському і міжнародньому місті. Найбільший відсоток там становили жиди, тому міщанин був для мене завжди жидом. З цим зв'язані деякі неприємні для мене спогади. Пригадую, як у санаторії на Черепановій горі два жидки доказували ук-

раїнському хлопчикові, що жида в усьому стоять вище від українців і москалів. Українець відбивався слабо, і мені стало соромно. Або таке: на «дачі» у Святошині малий жидок образив українську дитину. Мати його закричала: «Заберіть свого бандита і більше сюди не приїжджайте!» А тоді батько-жид відповів грізно: «Ви це залишіть! Це тільки перед революцією жидам не вільно було приїздити до Святошина!»...

«Я не знав куди подітися, — пише з того приводу Коржавін, — звинувачення в антисемітизмі було дуже небезпечне, хоч у тому випадку антисемітизм не мав ніякого відношення, але його зручно притягали... Урал (куди Коржавін тікав від німців) — це ж так далеко в холод, від теплого Києва! Там московський залізничник зразу сказав мені: «У твого папочки напевно сто тисяч заховано...» Я вперше зустрівся з такою ворожістю... Алеж бо люди спостерігали на станціях, що на схід їдуть майже самі жида, а в ешелонах війська на захід — жидів не було видно. Зокрема їм в очі кидалися бородаті польські жида, які намагалися якнайскоріше переїхати цю некультурну країну. Їхня надутість була рівночасно польська і жидівська. І я впевнився, що коли хтось називає когось «жидом», то це значить, що він його завжди ненавидів і вмів скривати, та ось в іншій ситуації це вийшло наверх.

«Я тоді всіх людей з вищою освітою вважав інтелігентами. А тимчасом советська інтелігенція — це зовсім не інтелігенція у значенні цього слова. Спочатку це були майже інтелігенти: студенти-недоуки, робфаківці, що вчилися на спрощених програмах і складали спрощені іспити. Советська влада широко розкривала двері перед ними, сотні тисяч їх діставали дипломи. Виразником цієї соціальної категорії був Кочетов, що перший в історії культури оцінював світ і життя людини з точки зору бездари. Оця «інтелігенція» робила все, щоб знищити «Новий Мир» Твардовського, бо був для них недоступного рівня. І тому так багато антисемітів серед повної комплексів «советської інтелігенції». Польський антисемітизм традиційний і радше низовий, а советська «інтелігенція» не допускає в свої кола (жидівські) таланти: «Хто ж він такий, щоб писати про

Сталіна?» — запитав начальник військової газети, коли йому дали працю жида-літератора на цю тему». Оце й тайна ломпен-демократичної психології. Ленін казав ставитися до жидів як до «раніше гнобленої нації». Через те багато жидів просунулося до адміністрації, що й викликало обурення серед населення.

«Я багато уваги присвячую антисемітизмові... але тепер, після жидівсько-арабської війни й відношення до неї московської преси та фокусів Гомулки, я не можу про це не говорити. Антисемітизм дуже небезпечний для Росії, бож наша країна багатонаціональна і такі дії посилюють зразу всі націоналізми, а їх у нас багато...

«Я не говорю про «буржуазні» націоналізми (Прибалтика, Україна, Білорусь), але про советський (!), який роздає портфелі своїм визнавцям: мантії адвокатів і суддів, професорські катедри і славу поетів! Парадоксально, але ці націоналізми роздула сама советська влада «на окраїнах». Там колишню інтелігенцію заступлено малограмотними місцевими маріонетками, яким вистачило робити важливий вигляд та смакувати владу і матеріяльний рівень. Урядовав за них, як правило, московський «заступник». Те саме було в науці, мистецтві й літературі... Проте, життя не стоїть на місці. Фальшиві почесні, які відповідали неписьменним батькам, зовсім не відповідають освіченим дітям. Їм хочеться справжньої, а не комедійної самостійности, і хоч би в цьому ж советському житті, але «без залежности від Москви». Характерна пристрасть цих людей — як людей півкультури (сік!) — це гордість із стародавности їхньої культури. Навіть у москалів існують такі пристрасті, хоч їм ніхто не відмовляє гідности їхньої культури: обурення викликала спроба історика Зіміна доказати, що «Слово про Ігорів поїд» (сік!) створене не в XIII, але в XVIII ст....

«Я був закоханий у російський народ за його якості, що привели до революції. Але далі я почав відкривати справжню Росію, і переконався, що ці «якості» можуть обернутися в їхнє противенство, у жорстоку байдужість до ближнього. Зокрема в часі війни. На фронті це не було таке помітне, але в заплілі! У час загального голоду існували кантини «директорські», «тисячників», ІТР тощо. Зайво го-

ворити, яке враження на тлі голоду викликали бенкети на честь якогось «главка», що відвідував фабрику. Так, наче не лилося море крові...

«Але це не перешкодило мені в рр. 1945-46 добровільно зустрічатися з кагебістами і вести з ними інтелектуальні розмови. Я вважав їх за своїх однодумців. Зрештою ці люди, які вели два роки мою справу, не викликали враження монстрів і катів. Справжні монстри виявилися щойно в кабінеті слідчого, коли вимагали від мене прізвищ усіх знайомих...

«Надзвичайно комічне враження справляє у нашій країні «сильний муж». Щоб бути сильним і мати міцне становище, він мусить усім вислуговуватися і... боятися власної тіні.

«Літератури 20-их рр. це епоха «штурму і дрангу» — романтика революції. Її створили «попутники», але їхнє лакейство було ще багатоманітніше від грубого лакейства 30-их рр. Коли сказали: «хватіт» про війну, то пішли незугарні віршилища про «каменярів» і «металюргів»... Дивну роль відіграв у моєму житті марксизм: він заставляв нас миритися з жахіттям сталінізму як з «історичною konieczністю». Марксизм каже, що маси — це пан, решта йому служить. Але ж бо немає гіршої кари для большевика як «повернутися в масу, в народ»!... Дружина кагебіста з Караганди сказала в черзі під крамницею до іншої такої «дамі»: «Якби ще хоч зо два роки перетрималися концтабори — аби дітей на ноги поставити!»... Я вже волію справжніх «жуліків»! Сталінізм — ця «власть для влади» багато гірша як «мистецтво для мистецтва». Але проголосити себе просто імперією — не було відваги: занадто багато народів населяють нашу країну...

«Для письменника може бути корисне його селянське походження, як, наприклад, Твардовському. Але не всім так везе. Схематично це виглядає так: селянський учень, що вмів добре деклямувати або писати завдання — легко дістався в університет. Але там він побачив, що таких, як він — тисячі, тому його кар'єра починається від партійної діяльності. У висліді — комплекс неповноцінності, злоба, заздрість, ненависть. Так було з Нечаєвим... Я зрештою теж

не походжу з князів Трубецьких чи Волконських... Але, бачачи неможливість жити таким життям і зберігати гідність — я емігрував».

Підпис: Наум Мойсейович Мендель (Коржавін), нар. 14. 10. 1925, у Києві, Україна».

«Вісник» 2. 9. 1976

(Переклад С. Наумович)

ПРО РУМУНІВ — НАШИХ СУСІДІВ

Міркування про те, що нам слід визбутися комплексу провини за наче б то «пронімецьку орієнтацію», — підтвердила знаменита книжка румунського письменника Віргілія Георгію «Мемуари»*.

Описуючи свої переживання, В. Георгію починає від джерел, коли Румунія була римською колонією за часів імператора Траяна, який вислав до копалень цієї нової колонії перших християн. Згодом турки були панами Румунії впродовж п'яти віків, — вони забирали хлопців у яничари, а дівчат до гаремів. Румунам заборонили римську назву і казали звати себе волохами і молдаванами. Під Австро-Угорщиною жилося румунам у Трансильванії уже вільніше, проте Бассарабія попала під Москву.

З вибухом війни 1914 р., Румунія не знала по котрому боці стати: німецькому, чи московському. Вибрала москалів і зразу ж попеклася. «Найгірші злочини, — пише Георгію, — вчинили нам наші «союзники»-москалі, гірші від наших ворогів (німців і австрійців). Вони гірші від тифу, гірші від голоду!... Коли ми ввійшли у війну, мільйон московських вояків нам прислали «на допомогу»... але зразу ж таки вони збунтувалися, повбивали своїх офіцерів, потворили банди «советів» і зайнялися грабунками, насильством і масакрами румунів. Генералом цих «советів» став Лейба Троцький... Кузен Троцького, Беля Кун, на чолі мадярських «советів» напав на Румунію з заходу саме тоді, коли наш король Фердинанд вигнав москалів на сході. Король не завагався воювати на два боки і визволив Мадярщину від советської диктатури, 1918 р., а Беля Кун втік до Москви. Інший свояк

Троцького, Макс Гольдштайн, кинув бомбу в парламенті, щоб убити короля, 1920 р., але це йому не вдалося, як не вдалося москалям тоді окупувати Румунію і зробити її «советською республікою». Але саме від нас, з Румунії, ці банди советів розбрилися по східній Європі і ми це найкраще знаємо, бо пережили їхні діла особисто» (с. 48-49).

Можемо бути вдячні авторові за цю вказівку, бо наші переконування і докази про московські погроми в Україні, — не мають успіху у довірливих європейців, зманіпульованих ворожою дезінформацією. Додамо, що автор — син католицького, жонатого, священика і сам дуже релігійний, але його обурення і просто ненависть до москалів пробиваються червоною ниткою по всьому його творі.

Далі він пише: «Москалі завжди пробували окупувати Румунію... Вони мали спільників у Румунії, між ними Анну Павкер, провідницю румунських комуністів... яку вислали з Москви, щоб нищити залізницю, палити мости, фабрики і затопити країну в вогні й крові, але їм в той час не пощастило»... (143-145).

Автор точно описує події, такі подібні до нашої історії тих часів: «Напасники ввійшли на нашу територію через дельту Дунаю і в румунських уніформах... В одну ніч вони вирізали всіх нотаблів містечка Татар-Бунар і проголосили «советську молдавську республіку»... Вони мали спільників серед тих терористів, що намагалися вбити короля Фердинанда... з ними була й Анна Павкер, донька рабина, що разом з комуністами довершила найгірших злочинів» (134-135).

Віргіль Георгіу про українців

Приємно читати спогади цього автора про Румунію, бо вони дуже пов'язані з українською тематикою. Його стиль поетичний, події описані не дуже послідовно. Проте варто навести деякі щирі й сердечні вислови в такому порядку, як їх писав автор:

«...Раптом кинувся мені в очі невиданий спектакль: на зеленій мураві військового ліцею, мов квіти посіялися дівчата, зодягнені в живі кольори веселки... усі вони біляві, всі молоді... — Це українки, чудом урятовані... їх у нас біля

зотні... Дівчата розтягають білі простирала на травнику м'якими, гармонійними жестами, як танцюристки. Вони підносяться на пальцях, з раменами понад голови й вішають біле полотно повільними рухами. Потому вони схиляються, наче б робили «реверанси», щоб вийняти з кошиків нові полотна, їхні головки то зникають за розвішеним біллям, то виринають, наче б бавилися в хованку. Це сільський балет...»

Далі, В. Георгію, забувши про дівчат, описує для румунського і французького читача, трагічну історію України:

«Столиця України — Київ. Це в тому місці постала біля тисячного року Русь, якої Київ був столицею. Щойно багато пізніше стала нею Москва. Київ був першим християнським містом Русі, у ньому постали перші церкви, у ньому жили перші святі. У Києві закладено перший університет, молдавським князем Петром Могилою... Це через Україну й Київ Христос увійшов до Росії, через Україну й Київ західна культура і цивілізація продісталася до східних слов'ян. Україна багата на землю, на святих і на поетів. Люди в ній добрі, ласкаві й спокійні... Але історія України драматична і кривава. Україна була багато разів окупована, знищена і розділена поміж напасників. 1917 року, коли Україна проголосила свою незалежність, на неї напала Червона армія, силою прилучила її до «Країни советів» і новий терор запанував над нашою «сусідною землею». Терор гірший від Джінгісханового, татарського чи інших напасників. Українець закоханий у свою землю... Совети skonфіскували його землю, сколективізували і казали управляти, як мертву матерію у фабриках. Селяни опиралися колективізації... Совети проголосили селян поза правом, як ворогів революції, як перешкоду для колективізації... За десять років вони винищили половину українського народу, були мільйони трупів, — справжній геноцид засобом голоду. Чужі бригади налетіли на Україну і конфіскували все їстівне, щоб увесь народ згинув з голоду»...

«...Кожної зими, коли Дністер замерзав, гурти зголоднілих селян намагалися ночами перейти на захід, щоб утекти з проклятої країни. Сотнями і тисячами. Але совети їх підстерігали з берега з прожекторами і кулеметами. І це повторювалося кожної ночі на всій довжині Дністра, від Хо-

тина до Чорного моря... І кожного дня, в полудне, совети розбивають лід гарматами. Трупи несе хвиля до Чорного моря... румунські селяни з правого боку Дністра шукають врятованих, їх відгодовують... Полковник Станков (командант ліцею) знаходить їм працю... Цих дівчат, що ми їх бачимо, — наші люди знайшли в снігу під трупами. Усі вони чудом урятовані. Воскресли, як Лазар біблійний... Терентій нам каже, що він є очевидцем цих масакр у селі й уся його родина — це свідки масакри, здійсненої советами на Дністрі — кожної ночі, кожної зими. Відколи вони захопили владу. Серед мільйонів змасакрованих українців за десять років, тільки декілька тисяч, врятувалися чудом...» (177-178).

Про Європу й азіатів

Дуже цікаві помічення автора про психологію азіатів: «Турки, як усі ісламські завойовники, — бояться дерев. Всюди, де вони прийдуть — нищать ліси... земля має бути порожня, як пустиня Арабії... Румунські міста були в горах, оточені лісами... тож турки наказали румунам збудувати свою столицю на рівнині біля степу Бараган» (252). «Предки советів Джингіс-хан, Тамерлян, Аттила — усі зі сходу, завжди загрожували Європі... Тепер це робиться йнакше. Варвари просякли підступно в Європу з допомогою їхніх наємників — європейських комуністів... вони вже у серці Європи! У травні 1936 р. совети насадили у Франції «фронт популяр»... У Югославію прийшов з Москви, — з дорученням повалити короля, — агент комінтерну Йосіп Броз чи пак Тіто. В Іспанії совети замордували Прімо де Рівера, — шефа націоналістів, 1936 р. Совети напали на Європу з заходу: 18 червня 1936 р. вони розпочали в Іспанії війну проти Європи... Ліга націй гарантує границі Румунії, але це поцілунок Юди... (277-279).

Румунія знаходиться між молотом і ковадлом, — між Гітлером і Сталіном... У загальних виборах народ голосував проти советської диктатури, за фашистською!... Наші західні приятелі, зокрема Франція й Англія, дуже погано на це зареагували... Вони бажали б, щоб в Румунії був «Фронт популяр», як у Парижі, й просоветський уряд. Західні інте-

лектуали заангажувалися в еспанській війні по стороні советів: Андре Мальро, Кестлер, Гемінгвей... Наш король відкинув однаково профашистську, як і просоветську диктатури...

З вибухом війни 1939 р. В. Георгіу стає військовим кореспондентом при румунській армії. Він нотує: «Чехо-Словаччина була нам вдячна за переліт советів, але незабаром німецька армія окупувала її, і вона зникла з карти Європи... 25 березня закінчилася війна в Іспанії. Заки втекти, червоні бригади вкрали еспанський скарб. Вони завезли його до Одеси. Переможці застали порожні каси... Німці заключили з Румунією торговельний пакт, вимагаючи від нас нафту і збіжжя. Наші союзники закинули нам, що ми годуємо Гітлера, тож Румунія заключила подібний пакт з Францією й Англією... 7 квітня італійці окупували Альбанію. Король Зогу втік до Румунії (409). Румунія zagrożена з двох боків: по лівому боці Дністра... апокаліптична боротьба... країна зла, що знищила класи, але створила дві касты: касту сторожів і касту в'язнів... Але на Заході народжується інша імперія зла, — Гітлера і нацсоціалізму... Ми сподівалися, що Гітлер і Сталін зударяться і взаємно себе пожежуть... тоді світ звільниться від терору... Але такого не сталося, навпаки, замість пожерти один одного, вони поєдналися... однозгідно... поділилися Польщею»... (426-27).

«У червні 1940 совети... замикають східну Європу, щоб допомогти німцям окупувати Францію. Французькі комуністи, як і польські, співпрацюють з напасниками... 26 червня 1940 совети вислали ультиматум до короля Румунії, а Червона армія уже вступила на нашу територію... Совети наказують Румунії зректися Бессарабії й Буковини... Зразу ж вислано до Ліги націй прохання вислати негайну допомогу... відповіді від усіх приятелів були негативні. Ми були самі... Румунія погодилася на советську вимогу... Наші земляки попали в тюремну неволю советів... нескінченні колони втікачів, які мали змогу втекти перед кінцем речення... Я стрінув на вулицях моїх професорів з Кишинева, столиці Бессарабії... їх усіх пограбували, напасники заборонили забирати будь-що з собою... У протилежному напрямі, німецькі поїзди привезли до Бессарабії Анну Павкер зі своїми комуністами. Це були комуністи, що жили в нашій країні й говорили

нашою мовою... І було дивно бачити в тому часі Анну Павкер, доньку рабина, яка подорожувала до Бессарабії в німецькому поїзді зі свастикою, зі своїми товаришами-комуністами, щоб накинути нам в'язничну імперію. Але ж бо вона була комуністкою — отож союзницею Гітлера!» (450-451).

До цього коментарі зайві. У нас теж були «мешканці України», які навіть говорили нашою мовою, але робили московську роботу... Обкромлювання Румунії на цьому не закінчилося. Та все ж Румунія ще зберегла нейтральність. Найгірше ще попереду: «6 вересня 1940 р. король примушений абдикувати, влада переходить до Йона Антонеску і «Залізної гвардії» — прибічниці Гітлера і Муссоліні... Але Гітлер не довіряє «Залізній гвардії як і подібній організації» «Вогняний хрест» у Малярщині» (455)...

В. Георгіу працює як репортер у газеті «Тімпуль», — а «його директор Грігор Гафенку — румунський амбасадор у Москві. Він «персона грата» Сталіна... Румунська легіонерська держава наподібнюється до в'язничного суспільства ССРСР. Всюди крутяться політичні комісари... і 7 листопада 1940 р. легіонери розправляються з колишніми правителями Румунії... Але 20 січня 1941, «Залізна гвардія» повстала проти маршала Антонеску і проти армії... Знову тортури і масакри... «Залізна гвардія» сподівалася на допомогу Гітлера... проте він вислав німецьких воєків на допомогу маршалові Антонеску, якому наказав «завести порядок».

Наближається кінець обкромленої, але все ще самостійної Румунії. «Я працюю у центрі радіофонічних підслухів в армії, — пише Георгіу, — ці бюлетені, що їх редагую, це радше повідомлення про похорони, бо кожного дня котрась країна Європи зникає з мапи. 6 квітня 1941 р. німці окупують Югославію... і зразу ж Хорватія зі столицею Загребом, проголошує незалежність. На чолі уряду став Анте Павеліч... Хорвати завжди воювали проти сербів... Північна Словенія і Стирія анектовані Гітлером, південна Словенія — Муссолінім, Македонія — Болгарією, а Бачка і Баранія влучені до Мадярщини... 6 червня румунська армія дістала наказ перейти Прут і визволити наших братів з Бессарабії й Буковини, що їх зайняли совети у порозумінні з Гітлером...

Гітлер напав перший і звідси наказ для румунської армії, — відібрати даровані москалям Бессарабію й Буковину, а взаміну Румунія має боротися проти ССРСР при боці німців. Румунія погодилася. Керівництво армії створило окрему службу воєнних репортерів і я зголосився з ентузіазмом до цієї служби! Вкінці червня мене вислали до Бессарабії... я застав руйни і переляканих людей... Кишинів знищили «цивілі»: спеціальні бригади складені з товаришів Анни Павкер, які рік тому приїхали німецькими поїздами до Бессарабії, щоб підготовляти комуністичний режим. Після відходу Червоної армії, вони динамітували місто, підпалювали доми за домами і розстрілювали тих, які не хотіли тікати з ними... Коли румунська і німецька армії ввійшли у Кишинів, мешканці повиходили з криївок з іконами в руках, і вітали їх як визвольників... бо вони прогнали советів!»...

Розчарування

«Усі дороги Бессарабії заповнені колонами советських полонених... Цілі полки й дивізії Червоної армії піддаються німцям без боротьби... Німці перейшли Дністер і йдуть у напрямі Київ... Ніхто не сподівався такої швидкої перемоги... А це тому, що Советський Союз, — це в'язнична держава... Населення реагує як в'язень, якому розбили тюрму й він вільний... Армія і громадяни-в'язні тікають з тюрми-держави завдяки німцям, що прорвали границю. Масово. Півтори мільйона самих солдатів...

«Ці люди — не зрадники!... Вони раптом відчувли себе вільними... вони взятні німцям за визволення і бажають боротися проти советів, щоб розбити тюрму народів... Але німці в екстазі, п'яні своїм несподіваним успіхом вони не хочуть слухати полонених... Це їх розчарувало... Я розгубився... Написав книжку «Береги Дністра у полум'ї», про те, що Бессарабія й Буковина звільнені від советської окупації. ...Але війна продовжується, бо совети дістали допомогу від Америки... (465-70) ..Моя наступна місія була на підводному човні, звідки чергова книжка «З підводним човном в облозі Севастополя», а згодом ще «Я боровся на Криму», потім збірка поезій «Година молитви» і врешті роман «Остання година».

В. Георгію зробився славним письменником, але йому відтягнули пресову картку, бо його дружина, яку він назвав «Чорний тюльпан», була жидівського походження... На пропозицію, щоб він умовно з нею розвівся, Георгію не погодився, і на цьому закінчилася його журналістична кар'єра (475). Йому запропонували стати пресовим аташе у румунській амбасаді у Загребі. «Я погодився, — пише Георгію, — від Відня ми їхали бронепотягом, бо в тих районах гуляли комуністичні партизани Тіта і сербські «четнікі» Драза Михайловича. Хорватська держава зовсім нова. Їхня незалежність ефемерна, бо хорвати мусять виконувати те, що кажуть німці, а довкола советські партизани... Ходять чутки про велику советську офензиву на сході, а всі країни Європи й Америка їм допомагають, щоб Сталін міг панувати над Європою сам, без потреби ділитися з Гітлером, як давніше» (479).

«І раптом, 23 серпня 1944 р., хорватське радіо замовкло і почалася спеціальна передача: «Румунський король наказує армії скласти зброю, бо Румунія скапітулювала без умов. Советська армія зайняла вже цілу країну. Румунія попала в неволю. Її границі по-советськи закриті. Ніхто більше не може втекти». Ото ж мій батько і вся родина залишилися в неволі! Я розридався. Всю ніч я оплакував смерть моєї батьківщини... Я повторюю псалом 136 про Вавилонську неволю... Я вже не маю батьківщини, я вже не поет!... Я покинув свою арфу на ріках вавилонських... Румунія проковтнена советськими напасниками, знищена, як Троя... Троя живе вічно завдяки «Іліяді», завдяки Гомерові... Ніякий народ не загине, коли живе поет, який його оспівує... І коли я оспівую тебе, моя рідна країно, — ти не загинеш!...» (480-1).

Так закінчується книжка Віргілія Георгію, яку читається з великим зацікавленням.

Переклад С. Наумович «Нові Дні», травень 1991

---

*) Virgil Gheorghiu «Memoires», ed. Plon, Paris 1986.

ЖИДИ — УКРАЇНСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ

Дня 11 вересня 1979 р., згинув в автомобільній катастрофі на 66-му році життя Натан Самійлович Рибак, український підсоветський письменник жидівського роду з Черкащини. Видав кілька збірок поезій, написаних у дусі соціалістичного реалізму, а потім перейшов до жанру великої прози, написавши кілька історичних романів.

Тема «Жиди українськими письменниками» нова й цікава, ще не досліджена й чекає на свого дослідника. Будь-що-будь явище дуже інтересне. Ми ж знаємо, що жиди в Україні користувалися майже завжди й далі користуються мовою наших ворогів, окупантів нашої землі. А тут бачимо явище нове й дивне: жиди вживають у своїх літературних творах мови переслідуваного й поневоленого народу.

Здебільшого наш загал думає, що українські письменники жидівського роду появились в нас щойно після большевицької революції. Від цього правила були й винятки. Читачі «Свободи» певно пам'ятають, що недавно на сторінках того щоденника у статті «Роля 'хатян' у розвитку української літератури» Ігор Качуровський писав про збірку поезій «Мости надхнення» поета Грицька Кернеренка, що жив і творив ще в 2-ій половині минулого століття. Був це Гуляйпільський жид, якого імени не знайдемо ні в київській УРЕ, ні в Енциклопедії Українознавства, хоч він був досить знатним поетом. Справжнє його прізвище було Кернер. У його віршах була значна літературна культура. Крім окремо виданих збірок, друкувався він у «Новостях», в «Літ.-Наук. Віснику», в «Громадській Думці» і в альманахах. Народився на Катеринославщині, гімназію скінчив у Симферополі, політехніку в Мюнхені, а потім осів у своєму маєтку в Гуляйполі. В «Українській Хаті» Христя Алчевська обговорювала його збірку й підкреслила, що відповідно до мудрости своїх предків, Кернеренко вміє коротко й чітко передати драматизм життя. Вона писала: «Вона (себто збірка «Мости надхнення») яскраво доводить нам, що в дійсності протилежності культурних завдань в оцих двох народів — українців і жидів — немає, що на ґрунті освітлення ними ідеалів вселюдськості вони можуть сумірно один одному подати руку».

Деякі матеріали про Грицька Кернеренка дає Анатоль Гак у книжці спогадів «Від Гуляйполя до Нью-Йорку», а в «Струнах», ч. 2-га, подав Богдан Лепкий його 4 вірші, з яких один, п. н. «На чужині» зачитую, щоб читачі знали, що жид Кернер не тільки писав свої твори нашою мовою, але й був українським патріотом.

Чого це, мій краю,
Я гірко скучаю,
Бува, як покину тебе?
І сам я не знаю,
Чом сльози роняю —
Щось давить, щось мучить мене!

В 1920-их роках почав працювати цілий ряд жидівських поетів і письменників у Советській Україні, публікуючи мовою їдиш свої твори. До них належали Лейба Квітко, Іцик Фефер, Д. Фельдман, Д. Ністер, Х. Гільдін, А. Рейзін та інші. Деякі з них брали участь у «Вапліте» й «Літературному Ярмарку». В 1950-52 рр. большевики зліквідували декого з жидівських письменників і діячів культури в УРСР, напр. Л. Квітку й Г. Фефера. Жидівські інтелектуалісти й письменники приневолені були включитися в російський або український культурний процес. Тоді то деякі жидівські літератори вклучилися в український літературний процес. Між ними знайшлися люди, які мали чисто українські імена й прізвища і не всі навіть літературознавці знають, що вони жидівської національності, напр., Леонід Первомайський, Сава Голованівський, Іван Кулик, Л. Смілянський, І. Стебун, Й. Гермайзе, Олена Курило. До українських поетів вклучилися Голованівський, Кулик, Первомайський, Копштейн і Кацнельсон. Серед них найбільше відзначився Леонід Соломонович Первомайський, справжнє прізвище Гуревич, народжений 1908 року. Він закінчив семирічну трудову школу й за збірки поезій «День народження» і «Земля» одержав Сталінську премію. Переклав «Слов'янські балади» й деколи для відсвіження мови впроваджував галицькі діалектизми. Арон Копштейк, народжений 18. III. 1915 р. на Херсонщині, загинув 1940 р., у боях з фінами. Абрам Ісакович Кацнельсон, народжений 14. I. 1914 р., почавши від 1935 р. друкував збірки поезій, переклади й критичні статті. Прозою

займалися Смілянський і Рибак, драматургією — Леонід Юхвід, народжений 5 травня 1909 р., який закінчив 5 клас початкової школи; дослідям над історією української літератури й критиці присвятилися А. Гозенпуд та Ілля Ісакович Стебун. Справжнє прізвище останнього є Абрам Кацнельсон. Він народився 21. I. 1911 р., писав сатири, літературні статті й критичні розвідки, почавши від 1932 року. Українську історію досліджували Й. Гермайзе, а мовознавству посвяtilася Олена Курило.

Цікаво, що комуністична партія навіть деяким жидам-письменникам закидала «націоналістичні ухили». І так, на пленумі правління «Спілки радянських письменників» України у вересні 1947 р. О. Корнійчук у своїй промові «викрив націоналістичні ухили» у майже всіх українсько-советських письменників, а серед них і в Івана Ле. Його спостереження підтвердили Бажан, Ле, Стебун, Голованівський, Санов, Северов, Копиленко й Гайдабус, бичуючи себе та других за ухили. Первомайського гостро критикували й обвинувачували в «космополітизмі» й «націоналізмі» та в ухилі в інтимній ліриці в 1949-51 рр. З інших жидів, що працювали для української літератури, слід згадати вчителя Михайла Бернштейна, Марка Давидовича Зісмана, що займався переважно перекладами, Лазаря Смульсона (Санова) та Єремію Яковича Айзенштока. Цей останній, народжений 1900 року, почав друкуватися з 1917 року та працював у галузі української літератури над вивченням творчості Котляревського, Артемовського-Гулака, Квітки-Основ'янка, Шевченка, Коцюбинського і Франка.

Вертаючись до Натана Рибак, додамо до сказаного на початку, що цей визначний повістяр був автором історичного роману з часів Хмельниччини «Так сходило сонце». Тут дав Рибак образ могутності України за часів Б. Хмельницького, а самого Хмельницького представив як мудрого володаря і досвідченого політика. Народився 3 січня 1913 року в селі Іванівці на Кіровоградщині. Вчився в 1919-31 рр. в київському хемічно-технологічному інституті. Був редактором кількох журналів, а перша збірка його оповідань «Дорогами змагань» вийшла 1931 р. Після того в наступних роках видав більше як 30 окремих творів-романів, повістей, оповідань, нарисів, віршів і п'єс. В час останньої війни

працював як кореспондент і був нагороджений орденом «Вітчизняної Війни». За роман «Переяславська Рада» дістав премію. Тут зобразив історичні події визвольної війни народу 1648-1654 рр. та з'єдинення України з Росією. Перший том роману появився в 1949, а другий у 1954 році.

Іван Боднарук «Свобода» 1979

II ЧАСТИНА

РЕЖИМ ЧИ НАРІД?

Питання про те, хто винен у дикому імперіялізмі і просто звірячому шовінізмі москалів, зокрема у відношенні до підкорених ними народів, у нас ще досі не ясно поставлене і раз назавжди не вирішене. У декого незнання, у іншого родинні звязки, у третього все ще наївна віра, мовляв, «простий народ» не винен, — усе це складається на нічим не підперте твердження, що за всі страшні російські злочини, за геноцид так у відношенні до людей, як і до цілих народів, винні виключно уряд, режим, верхівка — чи то царська, чи большевицька. Народ же — ота невизначена сума селян, робітників і начебто трудової інтелігенції — Богу духа винен, він святий та божий, ось тільки дати йому іншу владу, «демократичну» — і кращого, миролюбнішого народу й у світі не буде!

Отакі помилкові уявлення про «невинний» російський народ наробили в історії України вже чимало лиха, бо вислало інколи такому чи іншому москалеві «скластися, як сцизорик, і, спаллюживши своїх власних царів-«батьюшок», обіцяти українському народові всі блага «вплоть до отделе́нія», — і ось наївний українець, повіривши московським словам, не чекаючи діл, уже будує замки на льоді про «мирне соціалістичне суспільство», про «братерство народів», про «рівноправність» усіх людей та про «любов старшого брата» до України.

Наслідки цієї наївності та легковірності не дали на себе довго чекати. Бо москаль, забувши всі свої обіцянки, коли тільки українець «дав себе в руки взяти», — зразу ж закричав «нельзя», «не било, нет і бить не может» — і неволя залишилася такою, як була, а тільки вивіска змінила назву «Росії» на «СССР», яку, проте, західній світ навіть не запримитив. Адже в нього — і зовсім правильно — Росія і СССР — це синоніми. В усіх працях, статтях чи творах західних політиків ці два слова переплітаються самозрозуміло, а тільки в т. зв. українській «радянській» пресі пильно слід-

кують, щоб усю адміністрацію, партію і військо звати «радянськими», чи пак советськими, і тільки «вищу культуру» можна називати російською»...

Щоб це баламутство не ширилося, треба раз назавжди, послужившись таки російськими джерелами, доказати, що в усіх злочинах Московії, Росії чи ССРСР винен російський народ, і то не від сьогодні, а від віків... Його правляча верства, чи то цар, чи боярська або пролетарська кліка, тільки те й робить, що виконує волю цього народу — темного, дикого, жорстокого, тупого, але з претенсіями на звання «народу-богоносця», на «Москву — третій Рим», що нічим не оправдане, хіба комплексом неповноцінності і заздрости до чужого багатства, чужого знання, чужих ідей і чужого суспільного ладу. Бо як же, — думає собі москаль, — «воно у вас — не нами дане?» — «до нас в науку! Ми навчим!.. — як казав геніяльний Шевченко...

Усі завоювання і підкорення чужих територій, усі підбої чужих народів відбувалися завжди не тільки при щирій співпраці російського народу з урядом, але часто оцей «боголюбний» народ випереджав наміри російського уряду, — як це було, наприклад, із завоюванням Сибіру. Для доказу стануть нам у пригоді самі такі російські джерела.

Російський дослідник Разумов пише так: «Подивувідною є здібність російського народу проникати вглиб чужинних кочовиськ, розселятися в їхніх межах, розбиваючи лініями своїх селищ племена на дрібні частини і тим самим змушуючи чужинне населення російщитися» (Разумов: «Забайкалля», 1899).

Те ж саме, як знаємо, роблять маскалі в Україні, поселяючись здебільша по містах та всадовлюючись в усі уряди, установи, школи, суди, поліцію і, зокрема, в найкращі мешканеві дільниці.

І «миролюбний» російський народ ані трохи того не соромився, а його дослідники радіють з цього, відзначаючи московську нахабність як державотворчу діяльність. Публіцист Міропеев описує нищення і асиміляцію східнього Сибіру з почуттям тріумфу: «Російське населення... частинно витіснило тубільні племена... з кращих, насиджених місць далі на північ і північний схід... підкоривши собі найподат-

лівіших і найменше стійких, засимілювало їх з собою. Наслідком цього наступального руху росіян вглиб Сибіру було, з одного боку, те, що всі найкращі місця щодо рільничої культури опинилися в руках росіян, а з другого боку — злиття тубільців з росіянами, і при тому, головню в Західньому Сибіру, цей страшенно складний і дуже довгий етнічний процес завершився повною асиміляцією тубільців з росіянами, обрусінням їх, що ставить *тріумф російського народу над сибірськими інородцями*. (Міропеев «О положении русских инородцев», СПб, 1901).

Проте, цей тріумф Міропеева захмарений тривогою, що не зовсім і не всюди вдається москалям русифікувати чужинців. «На великий жаль, — пише він, — зовсім не в усіх місцях російська народність досягнула блискучих наслідків... у Східньому Сибіру вона зустріла досить сильну відсіч від бурятів і якутів, які на величезному просторі тісно поєднані між собою та вельми стійкі у своїй племінній організації. Ці два сибірські тубільні племена творять собою немов греблю, об яку вдарилася російська хвиля і якої покищо зломити не вдалося». Як відомо, «советський» народ згодом краще зумів русифікувати сибірські племена, переміщуючи їх засланнями та своїми московськими наставниками...

Такими були «успіхи» Росії там, де вона мала справу з найслабшими, безборонними й малокультурними племенами. Але багато важче було дати раду з європейськими народами. Тут уже був край «дружній» асиміляції, і відкривався фронт затяжної боротьби. Народи знаходили в собі сили для духового, підпільно-революційного і навіть збройно-революційного спротиву. І це ставало причиною тривоги не тільки для публіцистів, як Міропеев, але й для таких важливих осіб, як Мілюков. У своїх «Нарисах історії російської культури» відзначає він, що питома вага росіян і неросіян зростає не на користь перших. А головне: це переважаюче неросійське населення мужніло і скріплялося на переломі ХХ століття.

Та вже з кінцем ХІХ ст. національне питання було центром вірменського життя не тільки в Тюреччині, але й в Росії, кілька повстань у Грузії, безперервні збройні змагання в Дагестані, два дуже небезпечні для Росії повстання

в Польщі (1831 і 1863 рр.), Кирило-Методіївське Братство в Україні 1846 р. і поява україно-фільського руху — ось які були імперські труднощі майже впродовж цілого ХІХ ст. Бо хоч і зростала Росія до велетенських розмірів, то мала вона на своїй службі тільки порівняно нечисельні прошарки засимільованого елементу серед підкорених народів.

Небезпека розпаду імперії постійно чигала, і, коли пересічні росіяни бачили на здобутих теренах тільки Росію, еліта російського суспільства вже була свідомо небезпеки і змушувала їх дбати про охоронні заходи, включно з поліційними, — у чому влада діяла спільно з письменниками, ученими і навіть соціальними революціонерами.

Перші революціонери, т. зв. декабристи — це були не пролетарі чи робітники, а поміщики і дворяни. Крім того, хоч вони й виступали проти самодержавства, все ж таки були вони централістами. Наприклад, більшість із них ніяк не могла погодитися на будь-які державно-політичні права для Польщі. Декабрист, генерал Орлов казав, що відновлення Польщі було б нещастям для Росії. А коли князь Трубецкой шукав союзу з поляками, то лише тому, що через їхню участь у повстанні надіявся *прилучити до Росії польські області Австрії і Пруссії*. (Р. Вещрин «Национальный вопрос в русском общественном движении» — Голос Минувшего, 1915).

А втім, справа декабристів, що їх большевики живою силою притягують у передвісники большевизму, вимагає окремого розгляду.

«Вісник» ч. 8 1969

ДЕЩО ПРО ДЕКАБРИСТІВ

Декабристи — російські сальонові революціонери першої половини ХІХ століття, який большевики представляють як предтечу комунізму, були дуже подібними до сучасних російських письменників, що виступають проти цензури та накидують письменникам огидного соцреалізму, але жадним словом не обмовляються про волю для не-російських народів.

Як Солженіцин, Пастернак та Євтушенко, — декабристи виступали проти самодержавства, але були такими самими імперіялістами, як і їхній тодішній російський уряд з царем на чолі. Бо хоч, наприклад, декабристи начебто співчували польському повстанню 1831 року, дуже повчальним є проєкт їхнього провідника П. Пестеля, записаний на сторінках його «Русскої Правди». За цим його проєктом Росія мала *сама визначити* майбутні кордони польської держави, проте, так, щоб вона назавжди залишилася — в мирний і воєнний час — у тісному союзі з Росією. Якщо б же поляки на такі умови не пристали, тоді слід Польщу перетворити на російську область...

Усі інші поневолені країни, на думку Пестеля, як Фінляндія, Ліфляндія, Курляндія, Білорусь, Україна, Грузія, Кавказ, киргизькі землі тощо, з причини своєї кволости не можуть творити власних держав, а тому... *мають зректися прав окремої нації* і «на вічні часи» залишитися в складі російської держави. Народом же цих країн треба цілковито засимілюватися з росіянами.

Південні декабристи, які діяли в Україні, щоправда, мріяли про «республіку», але — єдину й неподільну і гаряче протиставилися Товариству Об'єднаних Слов'ян, яке проголошувало федерацію. «Росія через свій федеративний уряд, — казали вони, — знову матиме всілякі нещастя і велику шкоду, як колись за часів удільних князівств». (Богданович, История Александра I).

Ціль повної русифікації, страх навіть перед федералізмом, дуже обмежена автономія, надана урядом — ось гасла декабристів. Єдиним винятком серед них був К. Рилєєв, автор поем «Войнаровський», «Наливайко» і «Мазепа». Всупереч анатемі, киненій російським урядом на українського гетьмана, він спромігся додати в Мазепі великого державного мужа, захисника незалежності своєї країни. Та це був, власне, виняток...

Натомість близький до декабристів письменник О. Грибоедов, комедію якого «Горе з розуму» називають перлиною російської літератури і назву якої узяв для своєї книжки Вячеслав Чорновіл, був не тільки виконавцем, але й ініціатором імперіялістичних плянів Росії.

Як повноважний посол російського уряду в Персії, Грибоедов оправдував хитрий плян опанування Персії через капіталовкладання в перську економіку. Однак це була надто скомплікована для тодішніх російських правителів справа, і вони її відкидали. Проте, з участю Грибоедова підписано мир з Персією, на основі якого ця країна мусіла платити велику контрибуцію і репатріювати російських громадян-неросіян на їхню батьківщину. Саме під час переведення цієї репатріяції Грибоедова вбив розлючений натовп персів.

Як бачимо, *на практиці* Грибоедов служив скріпленню «тюрми народів», за що й згинув, а *в теорії* міг він укласти в уста своїх героїв-кавказців навіть слова зневаги для Росії. Грибоедов саме й дав початок того фальшивого російського лібералізму, який, творячи ілюзію доброго наставлення до поневолених народів, цим прикриває свою колонізаторську настанову.

В. Жуковський, що писав сентиментальні балади, ніжною мрійливістю якого захоплюються історики літератури, написав погромницьку «Російську пісню про здобуття Варшави». Для нього польське повстання було тільки «бунтом» і «зрадою». Він радіє, що «наші мстиві бомби» летять на бунтівниче місто, пишається тим, що його сучасники продовжують завойовницькі традиції Катерини II.

Ф. Тютчев, якого російська критика вважає поетом християнських мотивів і загальнолюдського змісту, — відгукнувся на польське повстання віршем, в якому виправдує Росію, мовляв, вона мусіла зробити з Польщею так, як Агамемнон, що приніс свою дочку в жертву богові. А ця жертва потрібна була на те, щоб *дати народам, підбитим Росією, грізний приклад долі, яка чекає на непокірних!*. І Тютчев звертається до переможного народу, як до «орла одноплемінного», що впав, пробитий «братньою стрілою», а з попелу спаленої Польщі має вирости спільна свобода. У змісті цієї «поезії» не важко помітити дальший розвиток такого «братерства народів», яке намітили декабристи. Щойно большевики розвинули оце «братерство» у справжню і жахливу «тюрму народів».

Проте, вже навіть у декабристів було воно не звичайне, а імперіялістичне, бо ж росіяни — «старший брат»! І тому

так званий слов'янофіл Хомяков у поезії «Ода», хоч і малює страшну картину бою проти польських повстанців, сам милується іншою картиною цієї поезії, де підкорені «главу склоняют перед старшим северним орлом».

Те, що поет бачив у своїй візії, історик М. Погодін уклав у тезу російського провідництва серед слов'ян, яке рішатиме долю світу. Зовсім не у згоді з науковим спокоєм він пише: «*Питаю, хто може змагатися з нами і кого не примусимо ми до послуху!?* Серце тріпоче з радості... О Росіє, о моя Батьківщино! Тобі, тобі судилося довершити, увінчати розвиток людства». (О. Пипін, Панславизм в его прошлом и настоящем, Колос, 1913).

Це були покищо мрії, а тим часом треба було боротися з «братами-слов'янами», які відпекувалися від того накиненого «братерства» не тільки словами, але й зброєю, як це зробили поляки. Тому Погодін тридцять років займався польською проблемою і доходив навіть до таких начебто ліберальних думок, щоб дарувати незалежність Польщі. Одначе, поляки, з вдячності за таку великодушність Росії, мали б самі повернутися в обійми «старшого брата». Але потім, відкинувши цю думку як нереальну, Погодін висунув іншу теорію, а саме, що поляків треба перевиховати з допомогою їхньої таки історії, написаної в російському дусі.

«Така польська історія, — писав він, — може нам принести користи більше, як кілька фортець». Натомість справжню польську історію «треба переслідувати, як злосливе ошуканство, як образу для науки, як блюзнірство. Тому й треба написати наново польську історію для шкіл — поставивши тему польським ученим зі значною винагородою».

Як знаємо, большевики вхопилися за ці слова Погодіна, як за дороговказ для своєї геноцидної національної політики. Об'єктивно, правдиво написані історії поневоленних народів проголосили вони «буржуазно-націоналістичними», «фальшивими» та «блюзнірськими». Для збаламучення нових поколінь загарбаних країн, москалі потворили свої «академії наук» і обсадили їх своїми вірними слугами, яничарами та ренегатами з-посеред поневоленних народів і наказали їм опрацювати (і то не за «значні винагороди»,

а погрожуючи розстрілами й засланнями) «історії» своїх народів. Ці «історії», повні вигадок та перекручень, мають тільки одну мету: переконати підкорені народи, що вони самі нічого не можуть зробити, що їхні національні мужі — це недолугі «запроданці» чужих інтересів, а єдиний вихід, щоб поневолений народ міг далі жити — це «нерозривна» дружба з «старшим братом».

Отже, «перші російські революціонери» — декабристи були не борцями за соціальної та національної справедливості, як представляють їх московські історики, а навпаки, — такими самими поневолювачами інших народів, як і їхній тодішній режим царський, а тепер большевицький.

«Вісник» ч. 9. 1969 р.

«ГЕНІЯЛЬНИЙ» ПУШКІН

Александр Пушкін, як то часто трапляється у мішанців — а відомо, що походив він з російсько-муринських батьків, — був талановитою людиною. Можна навіть погодитись, що він до деякої міри був і геніальним, зокрема у подивугідному відчутті російської душі та її безугавної праги грабунку. Проте, універсальним поетом, як хочуть зробити його в усьому світі москалі, він ніяк не був і ніколи не буде. Причиною цього — *брак шляхетности*, ідейности та співчуття до гноблених і підкорених — так людей, як і народів. І тому він ніяк не витримує конкуренції не то з Шевченком, який проповідував вселюдські, гуманні і шляхетні ідеї, але навіть з Байроном, який заступався за чужий, далекий погноблений народ — греків, і за їхню волю загинув.

Доказом цього нашого твердження можемо пригорщати черпати з власної творчості Пушкіна, зокрема з його псевдопатріотичних поезій. Ось, наприклад, коли польське повстання 1831 року викликало співчуття в політичних колах Заходу, коли у французькій асамблеї лунали гарячі промови на захист польського народу, «геніальний» російський поет відповів на це питання віршами «Наклепникам Росії» та «Бородинська річниця». У них він задержує вато заявляє Заходові, що польська проблема — це «дома-

шній спір», «внутрішня справа» Росії, бож «усі слов'янські струмки мають влитися в російське море». У цій його, з дозволу сказати, поезії, звучать ноти *задоволеної помсти*, і він літає у хмарах слави, що її створили «російські багнетти». Росію з усіма її підкореними народами Пушкін трактував як єдину цілість, зовсім так, як сучасні росіяни ототожнюють СРСР з Росією. «Чи мало нас? — ставить він риторичне питання у своєму вірші. — Хіба ж від Пермі до Тавриди, від фінських холодних скель до полум'яної Колхиди, від зворушеного Кремля до недвижної стіни Китаю не встане русская земля, блискаючи сталевією щетиною багнетів?!»

Те, що цареславець Пушкін урочисто прославляв — а саме російське загарбництво і геноцид — те наш безстрашний Шевченко кинув в очі московському цареві зі святим обуренням: «Від молдаванина до фіна на всіх язиках все мовчить, бо благоденствує!»

То яке ж може бути порівняння між цими двома такими різними поетами: першим, сином народу-загарбника, що закриває грабунок гарними словами, і другим — сином підкореного народу, що і в неволі мав відвагу називати речі по імені? А большевики намагаються не тільки поставити між ними знак рівняння, але що більше — Шевченко мав би ще й повчитися у Пушкіна, мав би наслідувати його і поважати!

Пушкін добре здавав собі справу з аморфності російської імперії, її механічно створеної многоскладовості та з ненависти поневолених народів до Росії. Тому *глибоку тривогу* перед лицем національної проблеми, що, до речі, помітна була серед російської еліти в усіх часах, — намагався Пушкін прикрити буфонадою. Він у своїй особі і в своїх творах втілював оту *єдність російського уряду і суспільства*, коли йшлося про ставлення до поневолених народів. При чому він раніше від усіх своїх сучасників відгадав, куди прямують перші паростки українського національного відродження, і намагався забити осиковий кілок у могилу недавно похованої української державности.

І тому, — а не від захоплення, як дехто думає! — вчитується він в українські народні пісні, студіює «Історію

Русів» — цю настільну книгу кожного освіченого українця. Наслідком цих студій, породжених тривогою за майбутнє російської імперії, з'являється його поема «Полтава». Завдання цієї поеми, чи пак пасквілю — довести «історичну неминучість» *поглинення України Росією*. Гетьман Мазепа, що поставив справу визволення України на вістря меча, змальований у цій поемі як мелодраматичний лиходій, «злодей», носій розпусних пристрастей і егоїст. Зате цар Петро I, під трубні звуки перемоги, з'являється як велична і мудра постать. Закінчується цей пасквіль «моральною наукою» про «марність і віджилість українських змагань до волі».

Цей свій пасквіль писав Пушкін тоді коли *західні великі поети прославляли українського гетьмана* високомистецькими творами. Байрон і Віктор Гюго присвятили йому великі поеми, а композитор Ліст — велику симфонію «Мазепа». Бо не тільки романтична легенда про закоханого юнака, якого задрісний польський шляхтич прив'язав до спини коня і пустив у степ на певну смерть, — не тільки ця романтична фабула змушувала мистців пера та звуку творити безсмертні шедеври, але й Мазепина воєнна епопея, яка скінчилася так трагічно, притягала світових істориків, дослідників та політиків. Великий мислитель і філософ Вольтер, пишучи «Історію Карла XII», багато місця присвятив особі українського гетьмана Івана Мазепи, а докладно простудіювавши його чини та ідеї, висловив відому істину про те, що «Україна завжди прагнула волі».

Мало того, ще довго після смерти великого гетьмана, його ідея визволення України з московської неволі ширилася по всій Європі завдяки численній мазепинській еміграції, зокрема Павлові та його синові Григорові, Орликам, які протягом половини XVIII століття тримали увесь європейський цивілізований світ в курсі української справи. Україна була тоді не предметом, а *підметом міжнародної політики*, і в укладенні різних політичних та військових союзів, зокрема у війні проти Росії, — українські козаки завжди відігравали ролю вельми важливого чинника. Отож *такій великій, оспіваній і поважаній в усій Європі* постаті великого гетьмана України, Пушкін, придворний

одописець, відважився прибивати тавро лиходія і розпусника!

Що Пушкін був прихильником геноциду — винищення народів, про це ми казали вище. Тепер тільки слід підтвердити нашу думку доказами. А ось і вони в його поемі «Кавказький полоненик», яка закінчується такими похвальними словами на честь підкорителя Кавказу, генерала Котляревського, який, очевидно, крім прізвища, нічого спільного не мав з нашим письменником, автором «Енеїди», — Іваном Котляревським. Отож Пушкін так вихваляє московського генерала: «Тебе я оспівав, герою, о, Котляревський — бич Кавказу! Куди не мчався ти бурею, твій похід, як чорна зараза — вбивав, винищував племена!» Хіба можна в ганебніший спосіб висловитися про *нищення і вигублювання цілих племен*? І чи це не вихвалювання *геноциду*?

Бо в очах Пушкіна, як і кожного російського шовініста, опір кавказьких народів — це «опір дикунів», які не хочуть коритися російському «законові» — «цивілізації». І, очевидно, не «дикуні», а російський «закон» і «цивілізація» повинні перемогти.

І тому, хоч Пушкін «геніяльно» описував цю чарівну країну — Кавказ, країну височезних гір, гарних жінок, упертих у своїй «дикості», хоробрих черкесів, країну, де була змога виявити розмах, де чекали романтичні пригоди, — це йому ніяк не перешкоджало писати оди і панегірики тим, хто винищував волелюбні народи і насаджував багнетами російську «культуру», що їй не доросла до кількатисячолітньої культури таких країн, як Грузія чи Вірменія.

На щастя, знайшовся справжній геній, який не захоплювався кавказькою екзотикою, але щиро співчував народам Кавказу у їх національному поневоленні, що його принесла темна і жорстока Росія. Цим генієм був український віщий поет — Тарас Шевченко.

«Вісник» ч. 10, 1969 р.

«СЕРЦЕЦИПАТЕЛЬНИЙ» ЛЕРМОНТОВ

У некритичних людей зродилося переконання, що російський популярний поет Михайл Лермонтов (1814-1841) був великим приятелем кавказьких поневолених народів, зокрема Грузії, яку нібито дуже любив. Очевидно, Лермонтов так само «любив» Грузію, як москалі «люблять» Україну — за її багатство, лагідне підсоння, красу природи, гарний народний одяг, за найкращі в світі пісні й танці, а зокрема за «галушки» та «ковбасу».

У Лермонтова, як і у Пушкіна, Кавказ — це екзотика. І хоч він мав нагоду зрозуміти ближче й глибше вільнолюбні прагнення кавказьких народів, імперіялістична спокуса виявилась сильнішою і ближчою його серцю. Вщеплений з молоком матері російський імперіялізм не дав йому зрозуміти ні історії, ні страждань, ні прагнень, зокрема, грузинського народу, серед якого він довгий час перебував.

Ось, наприклад, серед грузинського народу живе й досі легендарний образ їхньої прекрасної цариці Тамари, яка дбала про матеріальний і культурний розквіт країни, залишила по собі славні архітектурні пам'ятки і мудро правила грузинською державою в заранні віків. Серед грузинської еміграції пам'ять цариці Тамари просто свята. На кожному їхньому національному святі можна бачити її портрет, а на добродійних передсвяточних продажах грузинки виставляють ляльки в грузинській княжій ноші, що зображують цю царицю. Обожнювання грузинами цариці Тамари можна хіба порівняти з тим культом, яким огорнена серед українців постать великої княгині св. Ольги — Володарки української Княжої Держави, що не тільки ввела різні господарські реформи та сприяла науці й культурі, але в часи ворожих нападів на Київ вміла боронити українську державу. Що більше: пройнята почуттям честі і відповідальності, Велика Княгиня Ольга вміла суворо помститися за смерть свого мужа, — Великого Князя Ігоря. Збереглися докази її високої інтелігенції і мудрости, коли вона ставила чоло такому визначному політикові і хитрунові, яким був грецький цісар.

З-поміж багатьох рис, які поєднують український і грузинський народи, саме оцей пієтизм, оце почитування слав-

них жінок своєї історії, в Україні св. Ольги, у Грузії цариці Тамари — дуже характеристичні і свідчать про велике прив'язання обох народів до їхньої давнини. Про те, що обидва ці народи так само палко ненавидять свого поневолювача і руйнника всього святого — Росію, зайво й говорити. Бож саме — як казала Леся Українка, — любов до свого навчила ненавидіти ворога.

І ось цей «сердещипательний» Лермонтов, цей «великий поет», що вліз, як то кажуть, із чобітьми в душу грузинського наароду, бо в своїй поемі змалював Тамару — «прекрасну, як ангел небесний, і, як демон, лукаву і злу». З цієї поеми довідуємось про одну пристрасть Тамари: скидати з високої башти в прірву своїх коханців! Академік Мар дивувався, як це могло вийти в Лермонтова, що «іконописна цариця грузинської історії обернулась у сластолюбну розпусницю». Це зовсім так само, як у пушкінській поемі «Полтава» гетьман України Іван Мазепа вийшов... «злодеем» і розпусником. Мета обох російських поетів однакова: висміяти, осквернити, змішати з болотом визначні постаті грузинської та української історії, з тією різницею, що старовинну українську історію москалі привласнили, украли, тож і княгиня Ольга залишилась у них «святою», а грузинської історії вже ніяк не можна вкрасти, зате можна зганьбити...

Не зважаючи на свою «велику любов» до Грузії, Лермонтов просто ідилічними тонами змалює загарбання її Російською імперією: «Божа благодать зійшла на Грузію — відтоді вона цвіла в тіні садів, не боячись своїх ворогів за муром дружніх багнетів».

Пишучи ці рядки, Лермонтов «забував» про антиросійські повстання і змови на Кавказі, які траплялися ще за його пам'яті. Але тенденційність змушувала його замовчувати ті повстання, а писати тільки про те, як то Грузія «благоденствує» в російській тюрмі народів.

Лермонтов прославляв національну зраду кавказців. У його поемі «Ізмаїл-бей» романтичним героєм виступає черкес, вихований у Петербурзі. Тут Лермонтова приваблює нібито трагізм «роздвоєння душі», а на ділі він прославляє зраду цього черкеса в користь Москви. Він ідеалі-

зує людину, яка порвала зі своїм народом. Така ідеалізація була завданням часу. Подібно як Лермонтов, відомий українোжер Белінський звеличував Гоголя не так за його літературний талант, як головню за те, що Гоголь рвав зв'язки з українським світом і входив у російський.

А хто сумнівався б у тому, що Лермонтов був прославлувачем національної зради кавказців, вистачає навести з тієї ж поеми його, Лермонтова, «вірую»: «Які ж степи, гори і моря — зброї слов'ян спротивлялись? І де велінню русського царя зрада і ворожнеча не покорялись? Бережись, черкесе! І Захід і Схід, можливо, скоро твою поділять долю. Настане час, і скажеш сам гордо: хай і буду я раб, але раб всесвітнього царя. Настане час, і новий, грізний Рим-Північ другим Августом прикрасить!»

Цей вірш не потребує пояснень. Тут усе ясне, і ясна психіка москаля. Він не соромиться свого рабства, коли він є рабом «всесвітнього царя». Та вольному — воля! Хай собі росіяни будуть рабами навіть всесвітнього Люципера. Біда тільки, що до цього рабства вони примушують вільні, свободолубні народи, які гидувають рабством як найгіршим лихом і найбільшим приниженням людської гідности!

МОСКОВСЬКІ «ЛІБЕРАЛИ»

Уся советська преса, публіцистика та підручники історії захлистуються від вихвалання російських «лібералів» XIX століття, які вводили в програми своїх ідеологій «прогресивні» ідеї, які були предтечами большевизму.

Що вони були предтечами большевизму-комунізму — це правда, але що вони голосили «прогресивні» ідеї і що були «лібералами» — то це звичайна *московська вигадка* чи, простіше кажучи, брехня. Бо їхні ідеї не були ані трохи прогресивними, а були, навпаки, *назадницькими, імперіалістичними*, і носії цих «ідей» не були ніякими лібералами в правильному розумінні цього слова. Це слово походить від латинського слова «лібер» — вільний, тож людина, яка хоче звати себе «лібералом», повинна змагати до звільнення кожної людини і народу, а не навпаки — *домагатися*

їхнього закріпачення так, як це робили російські псевдоліберали ХІХ століття.

Добролюбов, якого накидають москалі українцям як Шевченкового «приятеля», насправді намагався *зіпхнути так Шевченка, як і всю українську літературу, на низький, некультурний рівень*. Тому в своїй начебто «позитивній» рецензії на «Кобзаря» Добролюбов зводить Шевченка до позему мужицького, «народнього» віршописця, свідомо затаючи його могутню індивідуальність як політичного мислителя та творця модерної національної свідомости. Це саме й було метою тієї «позитивної» рецензії, яка закінчувалася запевненням, що українською мовою не можна передати складних явищ і почуттів, бо вони виходять поза межі «простонародности». І це смів писати Добролюбов тоді, коли на українську мову вже були перекладені твори Байрона, Гете, Гайне, Петрарки, і коли сам Шевченко розгортав у своїх поезіях історіософічні концепції, коли критикував естетику Лібельта, а своїм новаторством у поезії наближався до модерністів ХХ віку!

Тон рецензії Добролюбова ніби братерський. Але завданням цього «братерства» було *роззброїти українство*, звести його до вузьких, льокальних інтересів, які не суперечили б цілості імперії. Одначе Добролюбов виявився фальшивим «демократом» і «лібералом» також у відношенні до інших народів, зокрема кавказьких..

Особливо яскраво «пустив фарбу» Добролюбов у статті «Про значення наших останніх подвигів на Кавказі». Як уже вказує сама назва, він висловив у цій статті свою повну згоду з царською колонізаторською політикою. Щоправда, він *критикує тактику* і засоби царського уряду, бо волів би, щоб вони були трохи «культурніші», але цілком погоджується з самими *фактами* завоювання і схвалює *доцільність русифікації* здобутих теренів.

Другим таким фальшивим «лібералом» був Бакунін, якого навіть деякі українці вважали прихильником самостійности України. Він бо хитро підходив до національної проблеми, — з «толеранцією» і з «радикальними розв'язками». Ось як він «революційно» писав про розчленування Росії: «Відніміть у Росії Польщу, Литву, Білорусь і Мало-

росію, відділіть Фінляндію, Остзейські губернії, Грузію і Кавказ, — залишиться, власне, те великоросійське плем'я, яке готове до свого історичного життя і не має нічого спільного з устроєм російської імперії».

Іншими словами, Бакунін каже, що можна відділити поневолені країни від Росії, а тоді «великоросійське плем'я» буде жити своїм історичним життям і не гнобитиме інші народи. Мовляв, усьому винен тільки «устрій» Російської імперії, чи, як тепер кажуть, «режим».

Щодо України, то Бакунін ішов ще далі. Ось його славетна фраза, яку залюбки цитували ті, хто вірили у «лібералізм» росіян. В журналі «Колокол» написав її Бакунін 15 лютого 1862 року: «Україна польська разом з русинами галицькими, разом з нашою Малоросією — країна в 15 мільйонів тих, що говорять однією мовою, тримаються однієї віри, — буде не Польщею і не Росією, а сама собою».

Це приманлива, «ліберальна» обіцянка. Але виникла вона зовсім не з лібералізму Бакунінового, а... з *охорони імперських здобутків*. Бо конкретна політична ситуація вимагала саме таких «радикальних» заяв. Річ у тому, що в середині минулого століття *поляки висували претенсії* до тих теренів, які колись були в межах польської держави, тобто *України*, Білорусі, Литви. «Лібералові» не годилося відповідати полякам з точки зору голого російського імперіалізму. Ось він і знайшов «прогресивну» позицію, яка, віддаючи наародам *право на відокремлення*, все ж таки *зберігала їх практично в межах Росії*. Цю ж саму концепцію підхопили й большевики з Леніним, які проголосили Україні всі права *«вплоть до відділення»*, але коли б вона зажадала з цього права скористатися, то вони втопили б її у морі крові!

І тут ясна Бакунінова забріханість, він бо навіть у своєму анархізмі не позбувся слов'янофільства. Він завжди мріяв про слов'янську федерацію, духовим центром якої була б Росія, що в майбутньому охопила б *усі ще не підкорені Москвою слов'янські країни і народи*. Проголошуючи ж «ліберальні» гасла, він був *нещирий, фальшивий* супроти поневолених народів, при чому кожному з тих народів знаходив іншу приману чи інше виправдання. Українцям

натякав на соборність українських земель та самостійність, а перед поляками виправдувався, що в українців «релігійна єдність», — хоч сам він, Бакунін, ненавидів релігію та церкву і мріяв про їх знищення.

З усього цього видно, що ніяким «лібералом» у західньому розумінні Бакунін не був, але був таким самим імперіялістом, як його тактичні противники-чорносотенці. Він мріяв про те, щоб усі слов'янські народи були підкорені Росії, бо до цього штовхала його російська ідея переваги слов'янського, чи пак російського, світу над німецьким чи то західноєвропейським. А тому національне питання було для нього *перешкодою* в цих агресивних плянах. «Національність» — писав він (а подав це Стеклов у творі про Бакуніна 1927), — це факт, а не принцип. Як факт вона має право на існування і розвиток, але як принцип слугуватиме тільки *диверсією* проти духу революції. Іншими словами: не можна заперечити існування нації, — отож хай собі існує. Але коли вона *не хоче вміщуватися в імперські рамки*, тоді вона *перешкоджає імперським ідеалам і практичним плянам*, — а тому «нельзя»!

Російський імперіялізм Бакуніна, якому не перешкоджав його позірний анархізм, був підбудований протинаціональними принципами і тому так палко припав до серця большевикам. У ту гарячу пору, коли Ленінові треба було практично розв'язати національну проблему на згарищах царської імперії, він ухопився за Бакунінове «вплоть до отделенія», і на цьому побудована фальшива конституція СРСР, яка з одного боку дуже «ліберально» дозволяє підкореним народам «відділитися» від тюрми народів СРСР-Росії, а з другого боку цю точку *обставляє іншими*, які з уваги на «цілість імперії» дораджують «не відриватися від цілості СРСР», бо це зашкодило б «пролетаріатові».

І ось, як бачимо: якими були «батьки» — російські ліберали другої половини XIX століття, такими є й «діти» — російські большевики початку і половини XX століття. І ці й ті *не бажали випустити з рук* ні одного з підкорених царською Росією народів, зокрема ж і передусім багатой України. Перші виправдувалися перед поляками, що в українців така віра, як і в росіян, а другі, яким не годиться висувати релігійних моментів, — виправдуються перед опі-

нією світу, зокрема ж «ліберального», що відірвання багатої України від голодної Москви пошкодило б «світовому пролетаріатові» і взагалі «робітничій клясі». І цим одні й другі прикривають *свій страх* перед змаганнями до волі підкорених народів.

«Вісник» ч. 12, 1969

МОСКОВСЬКІ «ЛІБЕРАЛИ» (2)

Советська преса, що виходить українською мовою в Україні, часто згадує про тих московських демагогів, політичних емігрантів, що, втікши від царської поліції, залишили большевикам «революційну» спадщину, з якої вони тепер черпають свої мудрощі та аргументи.

Одним із таких «революціонерів» на безпечному Заході був Олександр Герцен (1812-1870), що на сторінках свого «Колокола» підлещувався уярмленим народам і начебто виступав проти російського імперіялізму. І це він, подібно як Бакунін, висловлювався про можливість самостійности для України, і так само як у Бакуніна було все те лише спробою паралізувати польські претенсії на українські землі Правобережжя. Але це зовсім не перешкодило йому вмістити в одній із своїх статей таку ось фразу: «Київ — таке ж російське місто, як Москва»!

Герцен був ніби проти русифікації поневолених Росією народів, і в цьому пляні він був майже щирий, адже можна тримати їх при Росії навіть із «двома мовами», як висловився згодом послідовник російських лібералів, Ленін. Герцен зовсім по-демократичному захищав права жидів, він протестував проти колоніяльної політики царизму в Грузії, був проти порушень царським урядом фінляндської конституції, був гарячим прихильником польського революційного руху, таврував московське колонізаторство в Польщі, ганьбив переслідування польських патріотів, — усе це правда.

Одначе, разом із цим, усім гнобленим народам Герцен не признавав рації в їхніх самостійницьких прямуваннях. Дуже добре схопив у 1908 році що Герценову позицію наш

ліберал Михайло Драгоманов у статті «Центр і окраїни». «Висловивши переконання, — пише Драгоманов, — що Польща має бути вільною, Герцен у той же час уважає, що і для її і для всеслов'янської користі, ще більше як для користі Росії, було б краще для Польщі залишитися в союзі з Росією, що все одно настало б, навіть коли б Польща тепер відокремилася тимчасово від Росії».

Необхідність державної сполуки Польщі з Росією Герцен мотивував тим, що форма великих державних з'єднань «прогресивніша» від форми національних держав. Він також висловив прецінну для сучасних большевиків думку, що Росія зі своїми «общинами» — «здоровими зернами соціалістичної перебудови суспільства» — має перевагу над Заходом, який, мовляв, до цього ще не «доріс».

Герцен також чи не перший серед російських демагогів розвинув на сторінках «Колокола» тему, що за національне гноблення народів відповідальний не російський народ, а — петербурзький уряд. Для пропагування цієї тези він вибирав поодинокі факти прихильності росіян до поляків, або захитання поодиноких росіян перед лицем невгнутости революціонерів-повстанців, — і цим доказував, що російський народ свободолюбний, справедливий і солідарний зі змаганнями до волі.

Усі Герценові посилення на «прогресивність» російського централізму, на російський соціальний месіанізм і на бучімото протиставлення російського народу своєму урядові, — підхопили большевики, розвинули, опрацювали в теорію національного питання і послуговуються нею в практично-му розв'язуванні «співжиття советських народів».

Дуже цікаве при тому всьому ставлення Герцена до Заходу. Ван, який утік від переслідувань російського уряду якраз на Захід і осів у Лондоні, де й видавав свій журнал «Колокол», — він, як кожний справжній москаль, ненавидів вільний Захід, який дав йому не тільки пристановище, але й свободу ширити свої «ідеї» та затруювати ўми вільних людей. Ось, наприклад, він повчав Польщу, яка вже була «затруєна західними впливами», що їй «не по дорозі з Заходом», а її місце — «на шляхах прогресу» в політично-духовій спілці з Росією».

Це ж саме заходоненависництво пропагують духові Герценові діти-большевики, для яких Захід — «гнилий», і його «отруйні впливи», просякаючи через залізну заслону, мовляв, підважують «країну збудованого соціалізму». Нічого не змінилося в російській темній голові!

Ще за часів Герцена, його «прогресивні ідеї» підхопили в Росії. Серно-Соловйович, який за свій крайній лібералізм опинився на початку XIX стол. в царській в'язниці, — раптом подав царському урядові проект реформи! Цей проект торкався, очевидно, національної проблеми, яка завжди була, є і буде найболючішим місцем кожної Росії — царської, большевицької чи «ліберальної». Побіч соціальних проблем, у тому проекті Соловйовича, були сугестії для уряду, як розв'язати оці болячки — національне питання. Отож Фінляндію і Польщу хотів би бачити проектодавець у ролі «союзних держав», щось як теперішніх советських «сателітів». Союз мав засновуватися на російській «опіці», але форми цієї опіки мали вибирати собі самі фіни та поляки.

Литві, Україні, Білорусі та остзейським краям залишено вибір: або за «бажанням населення» висилати своїх депутатів до Москви, коли б, очевидно, наступила «демократизація» устрою, або творити місцеві сойми, які діяли б «під контролею найвищої влади центру», тобто тієї ж Москви. Оце «вибір» — то так, як в українській анекдоті: «або ви, тату, поїдете в ліс по дрова, а я залишуся в хаті, або я залишуся в хаті, а ви поїдете в ліс по дрова».

Навіть найлівіший, навіть найрадикальніший росіянин ніяк не може увявити собі існування Росії без України! Всі російські політики, замість задумуватися над тим, як їхньому народові самому працювати для поліпшення своєї долі та для розвитку господарства Росії, тільки те й роблять, що вигадують різні способи, як би навечно затримати при собі всі підкорені народи і їхнім коштом, силою, працею, наукою, винаходами збагачуватися, озброюватися і не тільки охороняти «тюрму народів» від розпаду, але й поширювати її новими загарбаннями.

Російський лібералізм, як це ми бачимо з писань чільних російських лібералів XIX стол., — це звичайний бламан, вигадка. Писання цих лібералів не були спрямовані

для добра поневоленних народів, навпаки — в обличчі небезпеки, що ці народи збунтуються, виступала російська нібито поступова, «ліберальна» інтелігенція — на захист російської імперії. Всі їхні облудні гасла зі славетним «вплоть до отделенія» були призначені на те, щоб переконувати поневолені народи, мовляв, «поступова російська інтелігенція» думає про облегшення їх долі, про автономію для загарбаних Росією країн, про соціальні реформи...

І, як ми бачили на трагічному прикладі визвольних змагань 1917-20 років, оце переконування принесло народам, що прагнули визволитися від Москви, катастрофу. Повіривши в поступовість та прихильність російських «ліберальних» інтелігентів, поневолені народи сподівалися від них тих реформ, про які вони так горлали, замість — взятися за зброю. Тим часом в обличчі розпаду імперії розвіялися ті пусті слова, що їх «ліберали» виголошували. Та це вже востаннє вдалося їм обдурити народи!

«Вісник» ч. 7, 1970 р.

ПОЛЬСЬКЕ ПОВСТАННЯ І КАТКОВ

Польське протиросійське повстання 1863 р. своїм перебігом і наслідками дуже нагадує недавній визвольний рух у Чехо-Словаччині. Докази на це твердження знаходимо в писаннях російського консерватиста 60-их років минулого сторіччя — М. Каткова*). Він дуже точно простежив розвиток польського повстання 1863 року і, що дуже інтересне, — його міркування й погляди, не зважаючи на його начебто «буржуазний» консерватизм, — дивним дивом збігаються з большевицькою доктриною! Бо здушення польського повстання і виправдання російського насильства — цілком тотожні з нападом москалів на Чехо-Словаччину та

---

*) Михайло Н. Катков (1818-1887), московський реакційний публіцист. Виступав проти російських «революційних демократів» М. Чернишевського, О. Герцена, М. Добролюбова. Як редактор газети «Московские Ведомости», проповідував російський шовінізм і чорносотенство. — Ред.

поясненням причин, які їх до того нападу, на чужу державу, спонукали.

М. Катков у своїх публіцистичних писаннях продовжує розвивати тезу, визначену в поезії Пушкіна про те, що польська справа — це *«внутрішня справа Росії»*. Цим він обороняв московський імперіялізм від натиску європейської opinio, яка співчувала полякам, і від європейської дипломатії, яка погрожувала Росії війною. Як знаємо, європейська opinio і дипломатія так само співчувала Чехо-Словаччині, але війною СРСР не погрожувала. Катков здобувається навіть на дошкільний для поляків аргумент — щодо Правобережної України, — що їхні претенсії *неправосильні, бо там живуть українці*, але рівночасно вважає ці землі органічною частиною російського материка!

Налякавши поляків українцями, Катков далі показує їм такого «пряника» в своїх писаннях: «Якщо киргизькі і башкірські орди живуть у нас безперешкодно за своїми звичаями й віруваннями», — то так само можуть жити й поляки зі своїми «звичаями й віруваннями» в російській імперії. Бо, повчає Катков, «повна державна єдність сполучена з повною свободою частин, *аби тільки ця самостійність не містила в собі фальшивого намагання створити окреме державне тіло*... (М. Катков «1863 год». Збірка статей про польське питання, Москва, 1887). Отож, «повна свобода», тільки відлучатися не смій!

Та хоч Катков начебто «обороняв» Правобережну Україну від поляків, рівночасно виступав він проти українського культурного відродження, тавруючи його як *«польсько-австрійську інтригу»*, спрямовану на розбиття Росії. Цього слова «інтрига» вчепилися москалі і в роках першої світової війни прозвали український сепаратизм «німецькою інтригою», а в советських часах «фашистською» та «нацистською», щоб урешті в останніх часах таврувати українські зусилля визволитися — «американською інтригою».

У такій поставі Каткова до поневолених народів маємо знаменитий приклад на так звану «ліберальну інтелігенцію Росії» перед революцією. Хоч Катков був консерватист, а не ліберал, він кінець-кінцем переміг Герцена, який був вождем-ідеологом російських «лібералів».

Спершу Катков звертається із закликом до громадянства вести боротьбу проти «українського сепаратизму», *проти впровадження в школи викладання українською мовою*, — за що боролася українська інтелігенція. Ці його виступи проти українства творили для уряду *моральну базу*, мовляв, саме громадянство того домагається. Тому уряд міг повести нещадне здушення будь-яких проявів української культури і національної самобутності.

Так само, зрештою, вів свою геноцидну політику російський уряд супроти інших народів, завжди оглядаючись на сповидну «прилюдну опінію». За словами Бакуніна, «російське освічене суспільство «кокетувало» з поляками, поки вони сиділи тихо. Якже ж вибухло повстання 1863 р., бо поляки домагалися сповнення тих обіцянок, яких їм не щадило оце «освічене суспільство», то воно раптом «оскаженіло» — як висловився Бакунін, і схвалило урядові карри на горло, що їх стосували до повстанців. І ось оці «ліберальні» росіяни, які в принципі допускали право кожної нації на культурне самовизначення, «розгубилися»: підтримувати поляків у цій війні видавалося їм несполучним з їхнім почуттям «патріотизму»...

І тут саме провалився Герцен зі своєю, зрештою теоретичною, бо з далекого Лондону, — підтримкою поляків. Він утратив свій вплив на цих маскованих «лібералів», і дві третини передплатників його «Колокола» відмовилися від передплати. Там, де в гру входила «неділимість» Росії, — там не стало місця для ліберальних базікань! Роками плекана й поширювана Герценом теза про те, що позиції російського народу *протилежні* до позицій царського уряду щодо національного гноблення, — ганебно провалилася, натомість саме життя показало, що коли йдеться про грабункову земель та підкорювання чужих народів — то *російський нарід цілковито співзвучний з кожним російським режимом — царським чи большевицьким.*

Під час того повстання відкрилися очі полякам, які вірили, що частина російської «ліберальної» інтелігенції буде їх підтримувати в їхніх, зрештою зовсім слухних, намаганнях здобути собі волю. Ось як писав тоді польський повстанець Піткевіч: «Де ці симпатії студентів до польської справи, де ці таємні товариства російських офіцерів, де ці

рішення солдатів не битися з братами-поляками, де страйки розкольників для повалення найвищої влади?! *Усе це існувало тільки на хвалькуватих сторінках «Колокола», редактори якого брехали, і то брехали свідомо!..* Нехай Бог покарає цих московських брехунів у Лондоні... за те зло, яке вони нам учинили! Нехай упаде на них польська кров, пролита безхосенно!» (Цей повстанський лист уміщений у творах Каткова, т. 2).

Така сама зміна настроїв російського суспільства повторилася у ХХ столітті, зокрема серед лівих елементів. Поки справа визволення націй стояла в чисто теоретичній площині, доти російські «демократи» хизувалися своїм «радикалізмом» і готовістю погодитись на самовизначення наацій. Одначе, як тільки наблизилася *практична розв'язка*, то зразу ж усі росіяни, без огляду на їхню «лівизну» чи «правизну», відвернулися від своїх обіцянок — у бік *еднонеділимства!*

Найвиразніше ця постава лівого російського суспільства виявилась у ділах Леніна. На жаль, ці дії не відкрили очей, — так, як полякам під час повстання, — поневоленим народам, що вхопились за зброю. Бо хитрий Ленін, ще навіть *після здушення визвольних змагань*, не пускав фарби так, як зробив це царський уряд, але далі застосовував тактику обману, мовляв, «спершу треба повалити царат спільними силами, а тоді «розброїмося»... Він навіть обіцяв українцям «дві мови», і наказав повести «українізацію», він створив паперову, дуже «ліберальну» й «поступову» конституцію з відомою точкою про «вплоть до отделения», а сам зі своєю клікою збирав сили, щоб урешті, московським способом, показати «волю», як її собі уявляє російський нарід для поневолених...

У 100-ліття народження цього обманця та 90-ліття його вірного і жорстокого учня Сталіна, що виконав Ленінові «заповіти» згідно з його замірами, — доречно буде повторити слова польського повстанця з 1863 р.: «Хай Бог покарає московських брехунів! Хай кров мучеників за волю всіх поневолених народів упаде на цей жорстокий і брехливий російський народ, що живиться чужою кров'ю і чужим добром!»

«Вісник» ч. 2, 1970 р.

«МОСКАЛІ ПРОТИ СВОЄЇ ВОЛІ»

Так назвав свою статтю Дейвід Флойд, англійський публіцист, якого вважають одним із кращих знавців Сходу Європи. Основою для статті послужила йому книжка Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», яка 1968 року вийшла в англійському перекладі заходами лондонського видавництва Вайденфілда і Ніколсона. Стаття появилася у великому щоденнику «Дейлі Телеграф».

Автор починає ствердженням, що в Москві тепер велика тривога з приводу того, що діється в сателітних державах. Ці бо держави творять охоронну смугу перед «західньою агресією», але насправді тут не йдеться про ніяку зовнішню збройну агресію. Далеко більше, як збройного удару, Москва боїться просочування визвольного-національних ідей.

«Справа в тому, — пише Флойд, — що за поясом сателітних держав-націй є ще інший пояс націй у самому ж таки Советському Союзі. Він простягається від Балтійського моря до Чорного. Це нації, які перебувають під пануванням Росії, але в яких бажання незалежності завжди ще живе». І Флойд вираховує естонців, латишів, білорусів та українців, які разом творять майже четвертину всього населення Советського Союзу. Ці народи Кремль хоче насильно засимілювати і «навіки» закріпити при своїй рабовласницькій, тоталітарній державі.

На Заході, — пише Флойд, — мало було відомо про те, що діється за залізною завісою, бо легковірний Захід вірив тим публікаціям, що їх масово висилають для лжепропаганди москалі. Отож, думали на Заході, попри необхідне лихо комунізм, у Советському Союзі все ж таки вживається «поступових» заходів, спрямованих для ущасливлення людей і народів.

Щойно матеріали з України, виготовлені фахівцями з різних ділянок суспільного й культурного життя, починають здирати облуду з очей легковірних західніх європейців. Добре опрацьовані розвідки з поданням фактів і статистичних даних, взятих з офіційних советських матеріалів, являються першорядним протиаргументом на всі московські брехні. Отже, стверджує Флойд, «сьогодні ніхто на Захо-

ді не зможе оправдатися тим, що не знає про процес русифікації, який проводиться в немосковських частинах СС-СР, і рівночасно про силу спротиву йому, зокрема в Україні. Бо книжка Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» — це шедевр політичного писання, який переконає кожну зацікавлену людину».

Дзюба, — пише Флойд, — це молодий український письменник і літературний критик, який написав свою книжку під впливом арештів українських інтелектуалів у 1965 році. Він перестерігає комуністичних лідерів, що переслідування «націоналістів» не принесе користі ні самій Україні, ні справі комунізму. В Україні, — пише Дзюба, — можна назвати націоналістом кожного, хто має хоч елементарне почуття національної гідності, кожного, хто цікавиться долею української культури й мови, навіть кожного, хто не зумів задовольнити якогось московського шовініста... «великоруского причепу».

Фразу «великоруский причепа» взяв Дзюба з писань Леніна. Та й узагалі велика сила аргументації Дзюби в тому, що його оборона прав поневолених народів сперта на писаннях Маркса, Енгельса, Леніна. Він — оборонець ленінської національної політики проти її «спотворення» й «цілковитого заперечення» Сталіним та Хрущовим. І в цьому причина, чому москалі не можуть на ці аргументи прилюдно відповісти, ні запроторити Дзюбу до тюрми. Аджеж він вказує на нехтування політики «самого» Леніна! А це єдиний тепер для москалів авторитет та «ідеолог»!

Флойд наводить численні приклади насильної русифікації України, що ними рясніє книжка Дзюби, і врешті стверджує, що серед молоді підсоветських країн помітний рух пробудження і обурення на русифікацію. Тому й ставить риторичне запитання: «Яка буде московська відповідь на це? Повернутися до «ленінської освіченої політики» для немосковських народів, — це був би ризик, бо Україна та інші країни підуть слідом Румунії й Чехо-Словаччини. А чи може треба буде Москві зміцнити репресії?»

Так закінчує свою статтю Флойд. Відповідь на його запитання принесло саме життя: Москва так сильно налякала «загрози націоналізму», що рішилася на варварський, прикметний їй крок, — на насильне здушення свобо-

долюбних тенденцій серед чехів і словаків. Вона рішилася на цей розпучливий крок, хоч знала, що цим викличе обурення не тільки в правих колах Заходу, але й серед її досі вірних союзників, — комуністичних партій західніх країн.

І сталося те, що ми могли передбачати: волелюбний і ліберальний Захід, який обурювався на придушення свободи в Біяфрі і намагався різними засобами допомогти голодуючому населенню, — у випадку Чехо-Словаччини не міг здобутися на «вмішування у внутрішні справи чужої держави», зате дозволив вмішатися танками й парашутистами Москві, яка швидко «навела порядок» у чужій країні, що саме проти цих «порядків» бунтувалася!

Але ні для нас, ні тим більше для Москви неважливе те, що думає й робить Захід. Важливе те, що поневолені Москвою народи вже так зненавиділи москалів та їхні «ідеї» й «порядки», що один за одним намагаються вирватися з кривавих пазурів Москви.

Своєю тиранською, давно перестарілою владою, своїм звірячим шовінізмом, Москва прискіпує свою власну загибель і остаточне звільнення всіх народів, які вона підкорила.

«Вісник» ч. 5, 1970 р.

«МЕСІЯНІСТ» ДОСТОЄВСЬКИЙ

Уже російські «народники» другої половини ХІХ стол. мріяли про свою визвольну місію серед народів західнього світу, що їх вони думали «визволяти». А у письменника Федора Достоевського ця місія уґрунтовується в маніяцьку ідею *світової першости Росії, ідею*, що перетворюється в модерний націоналізм, у якому широкі пляни здобуття нових теренів подаються як вираз *російського служіння світові*, — російське «страждання за всіх».

У цій концепції Достоевського немає, очевидно, ніякого місця для інших націоналізмів, зокрема ж націоналізмів поневолених народів. Усе має бути *перетоплене* в одну національну цілість під прапором російської нації і російського православ'я. Усі інші народи можуть тільки живо-

тіти та бути матеріальною підставою для могутності російського народу.

Достоевській *ненавидить жидів* палочою ненавистю, бо це, мовляв, чужорідний елемент, який не надається для асиміляції в російській месіяністично-православній нації. Він ненавидить також *поляків*, бо вони мають сильну, власну національну ідею. Майбутнє Польщі уявляється йому як повне духово-політичне підпорядкування Росії. *Українці ж для Достоевського взагалі не існують*, а багата Україна має бути «матеріальною основою» для могутності Росії.

З особливим цинізмом Достоевській висловив переконання, що світове післанництво — це *конечність для російського народу*, для самого його існування. Бо, казав він, коли народ хоче довго жити, він мусить змагатися за першенство. Великий народ ніколи не може погодитися на *друге місце* в світі, тим більше, коли він, як російський, ґрунтується на великій релігійній вірі. Православ'я російського народу — це та спасенна сила, та духова міць, що має *врятувати світ від примари комунізму*, що насувається зі Заходу.

І ось у цих маяченнях Достоевського відбивається вся перфідність, уся лукавість російського народу. Бо хоч комунізм і зародився в хитрому умі Маркса, західній світ його не прийняв як спосіб життя народів. *Прийняла його ота «православна Росія»*, в якій релігійність була поверховна, обрядова, а ніколи глибока й чиста. Прийнявши комунізм як нове «спасіння Росії», москалі не тільки не врятували Заходу від комунізму, але занастили в ньому багато народів і племен, яким комунізм був чужий і осоружний. Та москалі, вірні доктрині Достоевського, що для того, щоб жити, вони мусять бути першими, тобто панувати над іншими народами, — і не питалися інших народів, чи вони бажають комунізму. Вони просто накиннули їм цю протилюдську ідеологію, з допомогою якої вже 50 років гноблять інші народи.

Як кожний москаль Достоевській думав також про підкорення Азії. Щоб Росія могла виконати свою «місію» на Заході, вона мусить опанувати Царгород, завоювати

Близький Схід, врятувати народи Сходу від «анархії» і нести їм «світло православ'я».

На думку Достоевського, *було б недобре, коли б уже Петро I здобув Царгород*. Бо тоді ще молода й духово неоформлена Росія могла б «розгубитися» і чого доброго — розплистися в грецькому світі, втратити свою власнопідметність. Росії був потрібний отой петербурзький період історії, — *період імперського ставання*. Тепер завойований Царгород уже не полонить російської душі, а тому «час прийшов!» — кликав Достоевській. Проте, як бачимо, і тут його пророцтво не здійснилось, бо Царгород і далі знаходиться у вільному світі, а Туреччина пильно уникає російських впливів, будь вони «месіянстичні», «православні» чи комуністичні. Вона надто добре знає свого північного сусіда.

Достоевській без сорому признається до свого роду *гібридства* російського народу. «В Європі ми азіяти, але в Азії — ми європейці». А чого цим «європейцям» треба в Азії? — запитаємо. «Там на росіян чекають незчисленні багатства, там гартується їхній дух у здобувчому чині, там навіть нікчема перетвориться на мужа. Бо скрізь, де ступає нога «урус», там земля стає російською. (Так подає проф. Йосип Багатець у творі «Філософія Достоевського», Грац, 1951).

Проте, здобуття Близького Сходу і Азії — це для Росії тільки етап. Після цього треба буде знову звернутися лицем до Європи, як це зробив Петро I, але не тільки на те, щоб від неї чогось навчитися. Достоевській висуває тут нову «ідею» — ідею «служіння» європейським народам. Що це «служіння» треба б назвати справжнім ім'ям «*підступного проникання*» — тим Достоевській не клопочеться. Як справжній москаль він уміє пускати блахмана.

Оце «служіння», — каже Достоевській, — це російська, національна здатність, і Пушкін ділить її з усім нашим народом». І він пояснює, що це таке, оте «служіння»: «*Це майже братерська любов* росіян до інших народів... Там, в Європі, кожний народ живе сам для себе і в собі, а ми починаємо з того, що станемо всім слугами. І в цьому велич наша, бо це веде до остаточного *єднання людськості*». (Мережковській — «Пророк російської революції»).

Отже, ясно: це «служіння» не просте служіння комусь, але це засіб для «єднання людськості» — очевидно, під російським чоботом. І в тому все підступне лукавство «ідеї служіння» Достоевського.

Достоевській каже, що він «любить Європу» так само, як усі москалі «люблять Україну» — за її багатства, за її лагідний клімат, чудову природу і працьовитих людей. Зате вони *ненавидять українську культуру, як і українську ідею самостійності і самобутності.*

І тут Достоевській такий же обманний, як і при «служінні» Європі. Бо він схиляється перед цінностями європейської культури з таким перебільшенням, що «готов цілувати це старе, чуже каміння», ці «руїни храмів». *Але європейські народи він так само ненавидить, як і український нарід.* Німецький народ для нього «мертвий», без майбутнього. Французький — «провалиться, сам себе погубить». І він їх не жаліє: «Таких навіть і не жалко!» — виправдує раптовий брак своєї «любови» до Європи.

І він знову «пророкує» і знову скандально помиляється, бо і це його «пророцтво» ганебно провалилось. «В Європі скоро буде страхотлива пролетарська революція! — твердить він, як непомильний папа з кадри, — і Росія має врятувати Європу своєю ідеєю і своєю силою. Російський мужик... розоре старе європейське кладовище і засіє новим російським засівом». А тим часом «страхотлива» революція вибухла не в Європі, а в Росії, і *Росія мусіла сама себе рятувати від розчленування* на національні держави поневолених народів. При чому вона рятувала себе не «ідеєю» і силою, а хуліганським гаслом «граб награбльонное», підступами та ошуканствами.

Ось так Достоевській указав шлях до світової могутності Росії через *опанування* Азії. Ленін і Сталін, вчепившись за цю «ідею», перетворили її в засіб практичного здобування, одної по одній, азійських територій, підкорюючи рівночасно азійські народи та жорстоко їх винищуючи. Але вони, як вірні учні Достоевського, перейняли також ідею отого «братерського служіння». Не питаючи про згоду, вони силою накиннули азійським, та й європейським, народам свої розв'язки. Якраз ота большевицька наполегливість і впертість у нав'язуванні чужим народам своєї непрошеної

і небажаної «любови», — бере свій початок від «месіяніста» Достоевського.

Таку саму небажану «любов» бачимо в усій підсоветській українській пресі, яка не сміє писати про поневолення та підкорення, а пише тільки про російську «любов» до України. Мало того: не тільки Росія «любить» Україну так крінко, що з неї «пір'я летить», але й Україна примушена любити Росію. І це вже вершок нахабства. Ось так, наприклад, журнал «Україна» ч. 21 за травень 1969 р. приносить на обкладинці «плякат», на якому зображені «дві сестри» — Україна і Росія — перед огидним червоним гербом. Обидві жіночі постаті однаково мертві, тільки одна має на собі сарафан, а друга плахту.

«Вісник» ч. 9, 1970 р.

«РЕВОЛЮЦІОНЕРИ» — ІМПЕРІАЛІСТИ

Револуція 1905 року в Росії була б не відбулася, якби до неї не приєдналися та її не попередили *національні рухи*. Польські повстання і заснування 1893 р. ППС (Польської Партії Соціалістичної) з ідеєю незалежності Польщі, створення РУП (Револуційної Української Партії) із проклямацією «Самостійної України» Міхновського, латвійський і естонський націоналізм, вірменський «Дашнакцутюн», пантюркський та таджицький «сепаратизми» — все це були сили, які змушували російські ліві партії із ними рахуватися. Мало того: російські «революціонери» вважали, що треба було кинути якісь нові, привабливі гасла, щоб національні рухи народів Росії спрямувати в бажане для них русло. Єдиним запальним кличем було національне питання, а тому всі російські так «ліберальні», як і консервативні партії змагалися між собою за здобування популярності серед поневолених націй. Усі вони в своїх програмах йшли начебто «назустріч» націоналам, усі перелічувували себе у радикальній фразеології в національному питанні, проте ніяка з тих партій *не зрікалась політичного централізму*. І тут російські конкуренти від правих до лівих виявляли себе як мовчазні співники.

Одначе, така настанова росіян не вийшла з переоцінки цінностей, зі ствердження необхідності брати до уваги національне питання в державній політиці. Річ у тому, що західний, європейський соціалізм уже *давно виписав на своїх прапорах* конечність відкинення національних і расових привілеїв, і, побіч зрівнання людей, висунув голосне гасло «самовизначення націй». Навколо цього поняття говорилося про широкий демократизм та про позитивне наставлення до потреб націй у згоді з духом часу і перебудовою старого суспільства.

Мавпуючи західних соціалістів, заговорили й російські партії про «самовизначення націй», проте, крім досить замазаних фраз на цю тему, не було ніяких проектів для практичного здійснення цього гасла, навпаки — кидалося аргументи для «збереження цілості».

Цю справу найясніше поставили кадети — російські конституційні демократи. У їхньому розумінні самовизначення обмежувалося рамками культури і освіти. Вони дозволили б, можливо, заснувати початкові школи для націоналів, але армія і флот мали б уживати тільки російську мову. Ніякого національно-територіяльного поділу кадети не передбачали. Та навіть ці куці поступки тривали у кадетів недовго. В Державній Думі кадети Мілюков і Родічев казали: «Дайте українцям усі права — і їх не буде»... Подібно згодом висловився Ленін, якому довподоби була кадетська неуступливість щодо «державної» мови, відомою фразою: «Дайте українцям і дві мови!» — щоб тільки йшли за нами.

Есери — соціялісти-революціонери — пропагували «федерацію» та «надання народностям Росії певного мінімуму політичних прав». Одначе, коли національні соціялістичні партії домагалися здійснення цієї програми, то зразу натрапили на *опір* самих таки есерів.

Есери, як і большевики, проголошували соціяльні гасла своєю ділянкою і ними *проникали в національні спільноти*, щоб їх розкладати, спрямовувати в єдине, тільки соціяльне русло і підпорядковувати своїм, зовсім не соціяльним цілям. При чому «соціяльне» мало бути важливіше за «національне».

Меншовики також вбачали розв'язку національного питання в загальній демократизації життя. Їхній лідер Плеханов затаврував цю ідею як «нездійсненну і націоналістичну». Плеханов любив, щоправда, кокетувати лівими фразами навіть у національному питанні, однак залишався російським великодержавником..

1902 року в «Зорі» Плеханов начебто захищав право націй на самовизначення, але зробив це для того, щоб підкреслювати перед націоналами, що він дуже «революційний», і щоб цим *приспати їхню підозріливість* до соціал-демократів. Примушений обставинами і новими течіями, написав він і для «Ревю соціаліст» окрему статтю про це питання, але у висновках стверджував, що міжнародня солідарність пролетаріату *протиставить* національному факторові, який може стати на перешкоді для перемоги соціалізму.

Та коли його передбачення не справдилися і 1917 р. національні сили розгорнулися до несподіваних вимірів, Плеханов писав у страху за неподільність Росії в «Єдінстві»: «Український рух набирає такого характеру, що загрожує *страшним лихом* російській державі. Це, звичайно, дуже сумно. І це висловлюють майже всі органи нашого друку, без різниці напрямків».

Однак, помилився б той, хто думав би, що тільки в обличчі розпаду Росії Плеханов став патріотом-державником. Тихоміров у своїх спогадах (ГИЗ, М.-Л., 1927, ст. 91) про Плеханова пише: «Не можна не відзначити однієї його цікавої риси. Він носив у душі незнищений російський патріотизм... Він бачив у Росії велику соціалістичну країну майбутнього, і нікому Росії не віддавав. *Усякі сепаратизми ненавидів. До українофільства ставився презирливо і вороже.* У ньому глибоко жив великоруский унітарист і нівелятор... Плеханов не любив поляків, не поважав їх і не вірив їм. У дружніх розмовах він це одверто висловлював. З Драгомановим він був у одвертій ворожнечі. Про Шевченка, сміючись, сказав: «Я Шевченкові ніколи не прощу, що він написав: *«умію, та не хочу говорити по-російському».* До Шевченка і українофілів він ставився з більшою ненавистю, ніж, наприклад, Катков».

За таке ставлення до українців, ясна річ, дуже поважав Плеханова Ленін, який був його учнем і багато дечого від нього засвоїв, зокрема вміння говорити протилежне до того, що думається, вміння послуговуватися соціалістичною фразою в ім'я російського імперіялізму, Ленін, звичайно, переріс у тому свого вчителя.

Ріст визвольно-національних рухів серед неросійських народів сприймали москалі як наближення *катастрофи*. З того постала стихійна реакція серед російського народу, який палко підтримував русифікаційно-імперську політику уряду. Про це пише публіцист Станкевич у «Судьбі народів Росії» (Берлін, 1921): «Уряд діяв не самотньо... Уряд знаходив опертя в дуже широких і впливових колах російської суспільности. Величезна більшість петроградської Думи висловлювалася за русифікаційні пропозиції влади». А Мілюков у «Національному питанні» (Прага, 1925) підтверджував це: «Дума виявилася в національних питаннях реакційнішою за уряд... не тільки відібрала назад зроблені першою Думою поступки, але й перейшла в наступ і взялася спішно ухвалювати закони і заходи проти національностей».

Поляків, як пише Станкевич, проголошено громадянами другого гатунку, фінляндській конституції завдано потрясаючого удару, український національний рух проголошено «невідповідним російським державним завданням», балтійський край русифіковано й колонізовано. Проте, небезпека існувала далі, всі партії шукали засобів відвернути її. При чому засоби радикально мінялися: ліберали ставали прихильниками «твердої руки», монархісти шукали «привабливих гасел»...

Цю ситуацію змальовує Сергеевській («Русское окраинное общество», СПб, 1908) так: «Положення ясне... Недопідкорені інородці і недозавойовані окраїни здобули майже повну перемогу над ослабленими росіянами... Двісті-триста років тому і раніше наші предки знали, що робити... Вони твердою рукою розсували межі російських володінь, сягали морських берегів, ставили Росію на чотири моря і не боялися ніякого тертя. *Інородців скоряли до кінця, піддавали під високу руку «великого государя», а потім так само рішуче йшли шляхом обрусіння...* Ця програма «гвал-

товного зросійщення» для нас тепер неможлива... Дух і воля зникли, а самою фізичною силою нічого не вдієш...»

Це був крик розпачу лівих, але й надія на нову, «тверду руку», яку і показали згодом большевики. Правий монархіст Бобринський, перейнявши соціалістичні фрази, береться й собі обіцяти «грушки на вербі»: «Ми, російські націоналісти, але ми не шовіністи. Ми бажаємо культурного національного розвитку іногородців, які перебувають під російською державою, *але з додержанням російських державних інтересів*, які їм, іногородцям, *ще більше потрібні*, як нам, росіянам. Ми бажаємо бути наародом визвольником і охоронцем...»

Хитріший від обидвох попередніх, Струве мріє про *духовий підбій нації*. («Патриотика», СПб, 1911). Він творить блискучий міт великої Росії з виходом у Чорне море, тому українська нація не має рації існування... Різні народи мусять перетопитися в один національний масив, як ЗСА...» Цього самого бажав згодом Ленін, але висловлювався куди обережніше.

Ще інакше підходить до цих справ ліберал Градескул, який теж багато дав Ленінові в його політиці, зокрема в національному питанні. Напередодні революції 1917 р. Градескул прийшов до висновку, що без компромісу з поневоленими націями ніяка революція не вдасться. Він за самовизначення націй і проти войовничих дій у відношенні поневолених народів. Він — реаліст, рахується з фактами, але й вірить, що національності не підуть на розрив із Росією. На це він подає досвід із революції 1905 року: «У тих часах навколо революційно-соціальних і політичних завдань перебудови Росії виявилось зворушливе єднання рівноправних національних сил, які вірили, що вільна *демократична Росія не буде більше пригноблювати національності*, що вона дасть повний простір їхньому національному розвитку».

І Градескул радіє: «Значить, Російська імперія витримала іспит, значить їй не загрожує розпад. І він дивується: як це могло статися, що народи, які зазнавали таких важких національних переслідувань, не пішли на державне відокремлення?» А тому робить висновок, ідучи за Герценом, що вправді поневолені народи не люблять уряду,

який їх гнобить, але знають, що російський народ «добрий», і не буде їх гнобити. Тож без страху можна дати націям самовизначитися.

Оце Ленінові подобалося! Очевидно, він і не думав піти за цією порадою так далеко, *щоб її здійснити*, тобто дозволити підкореним народам заявитися за, або проти, приналежності до федерації з Росією, — але вжити *цю приману як гасло* — о, це добра ідея! І, як знаємо, примана подіяла на очманілих від соціалізму українських політиків так, що потім вони легко «дали себе в руки взяти»...

«Вісник» ч. 11, 1970 р.

«ДЕЛКАТНИЙ ІДЕАЛІСТ» СОЛОВЙОВ

У 100-річчя з дня народин Леніна, яким аж захлистувалась вся підсоветська преса, не можна не згадати одного з його попередників, російського філософа Володимира Соловйова (1853-1900). Різниця між ними тільки одна: коли Ленін висловлював свої тези грубо й безпощадно, чим зразу насторожував чужі народи, Соловйов робив це елегантно, в рукавичках, не насторожуючи, а, навпаки, *присипляючи* поневолені Росією народи. Коли Ленін одверто виступав проти релігії і борював її, то Соловйов видавав себе за глибоко релігійну людину, а тим часом, за допомогою Церкви — і то католицької Церкви! — намагався піднести й поширити російську імперію. А що робив це завуальовано, то його сучасники не могли зразу розкусити, що, власне, криється за цими писаннями Соловйова, як, наприклад, «Росія і Вселенська Церква».

Бо Соловйов виступав як ворог націоналістичної гостроти, «націоналістичного обскурантизму» та проти національних переслідувань. Здавалося б, *він повинен був засудити також російський націоналізм, російський шовінізм, російський імперіялізм*. Та не був би він російським філософом, коли б виступав *проти будь-чого російського*. І тут його легко вкрити.

Соловйов гостро виступає проти англійського та німецького імперіялізмів, тавруючи їх «людоїдство», бо перший

«грабує і душить народи», а другий знищує в них їхню «народність». Але для російського імперіялізму Соловйов не знаходить таких гострих означень та епітетів. Щодо росіян, то він надзвичайно «наївний, прекраснодушний і тактовий» або, просто сказавши, — хитрий. Егоїстичний російський націоналізм він трактує тільки як *вийняток, а не як правило*.

Виступаючи з засадами християнської моралі в політиці, Соловйов раптом про них зовсім забуває, коли заторкує справу поневолених Росією народів. Він, «християнин» — проти *гвалтовного* убивання душі народів, але він прихильник *повільного, обережного і на холодно розрахованого* геноциду — народовбивства. І тому він у своєму «святенному цинізмі» набагато гидкіший за бандита-Леніна.

«Було б дуже сумно, — писав Соловйов облудно, — коли б ми ставили наші окраїни на ґрунт *примусового* обрусіння. Історія російського народу знає тільки *добровільне* обрусіння інородців. У старовину християнська Русь поволі й непомітно поглинала поганську Чудь, бо Русь була вищим культурним елементом». Тут «християнин» Соловйов, безсоромно привласнюючи пізнішій Росії українську княжу Русь, мимоволі ствердив, що Україна-Русь притягала дикі, поганські племена *своєю культурою вищою* від культури «поганської Чуді» одного з московських племен. Але, як виходить із писань Соловйова, «добровільному обрусінню» підлягали не тільки дикі племена, але й «справжні європейці». Їх уже притягала не російська культура, але «м'якість і рухливість нашого народнього характеру, многогранність російського розуму і терпимість російсько-го почуття».

Усі ці прикметники, як бачимо, такі *фальшиві*, як ціла філософія Соловйова. Бож про «російський народ» можна все сказати, але ніколи те, що він має «м'який характер», бо — він дикий і жорстокий; або що він має «многогранний розум» — він, навпаки, має тупий і впертий розум, який зводить усе до одного, а саме до нічим не виправданої російської «вищости» над іншими народами. Щождо «терпимости російського чуття», то про це свідчать такі факти, як підпали чужих церков і бібліотек, як переслідування уярмлених народів за вживання рідної мови та насаджу-

вання свого «язика». Отож і тут, хоч яка «елейна», забриханість Соловйова не витримує критики!

Соловйов побоюється, що це «спокійне російське море, де для всіх є простір», можуть розбурхати бурхливі потоки насильного обрусіння. Біда в тому, — писав він, — що такі спроби «роз'ятрюють національний антагонізм і рішуче заважають непомітному, але дійсному зближенню з Росією чужих елементів». І як приклад ставить поляків, які за часів Міцкевича «більше цікавилися російською літературою», як за часів Соловйова, коли «примусово вивчали російську мову».

Ці його слова — наявний доказ його *дволичности і лицемірства*. Засуджуючи *гостру* політику правих російських кіл, він сам *виправдує* ідею русифікації народів, що заселяють російську імперію, але під умовою, щоб усе відбувалося «тихенько», «поволеньки», «гладенько», щоб, боронь Боже, не розворушити чуйности поневолених народів до того, що з ними ось так «по-християнськи» виробляють росіяни! Цей спосіб підходу Соловйова до національного питання широко сприйняла і засвоїла російська ліберальна і «демократична» публіцистика початку ХХ віку.

А його публіцистичні виступи, що припадають на 80-ті роки минулого століття, коли, після придрушення революційного народництва, в Росії був мертвий спокій, — мають на меті *заспокоїти* російську опінію, що цей спокій уже залишиться повіки. Тому він часто твердить, що «політична єдність Росії давно забезпечена», бо «наш народ цінує державну єдність і не допустить до її порушення».

Але сам Соловйов не був такий певний. Страхітлива тінь національної проблеми стоїть над ним, мов меч Дамокла. Тому і одною з причин його начебто «месіянізму» було намагання заглушити потяг «окраїн» до досягнення національних цілей.

Щоб притлумити свій власний страх і не дати прокинутися поневоленим народам, Соловйов видумав ехидний спосіб: він намагався створити могутній російський світ візій і великих завдань, серед яких розчинилися б усі «дрібні» прагнення «інародців». І цими візіями треба захопити весь многонаціональний масив імперії. Закликів до «спіль-

ної дії» і «спільної мети» не бракувало вже у народників, але Соловйов ішов далі. Змальовуючи їм «блакить російського неба», він хотів відвернути увагу «інородців» від їхніх національних змагань. Отож у «російському небі», чи «морі», має затратитися дух, воля, хотіння і цілі народів. І це саме підхопив і розвинув від Соловйова Ленін.

У Леніна культуру поділено на *національну* формою і *пролетарську* змістом. І це мав бути тільки проміжний ступінь у національній політиці, який підготовляв цілковиту *ліквідацію* «національної форми» — самим тільки «пролетарським змістом». Тому Ленін пішов навіть на творення маріонеткових советських, нібито національних, республік. Але «зміст» мусів бути «пролетарський», спільний для всієї імперії, тобто російський.

І Соловйов і Ленін беруть неподільність Росії, але кожний іншими засобами. Соловйов вигадав задля того ідею «теократії» — союзу Вселенської Церкви з Російською імперією. Російський нарід мав би виконувати свою «місію» тобто «служити» цьому союзові. Соловйов начебто ідеаліст, мистик, неоплатонік. У його публіцистиці повно гуманізму і моральности. Але він зразу *втрачає моральний ґрунт і душевний спокій*, коли тільки заторкує проблему поневолених націй. Тоді його «шляхетність» зникає, бо він визнає тільки один-єдиний *російський патріотизм*.

І хоч Соловйов не вживав Ленінових метод, і хоч він елеїніший від Достоевського, зате його метода куди небезпечніша. Він знаходить такі форми вислову, які не ранять і не разять. Його «християнські» ідеї немов прозорий туман оповивають свої жертви, заколисують їх у трансі російської мрії. Російське панування над світом має прийти у формі «служіння» світові. Від цього віє майже пахощами квітів. Але ці пахощі отруйні, бо приховують увесь жах московського народовбивства.

Большевики швидко перейняли методу Соловйова. Вони теж «служать» світові ідеями інтернаціоналізму. Вони висувують ідею жертви, очевидно не російської. Ленін писав у «Тезах про колоніяльне питання»: «Пролетарський інтернаціоналізм вимагає підпорядкування інтересів одної країни — всесвітньому масштабові боротьби, вимагає величезних національних жертв заради повалення міжнарод-

нього капіталізму». Соловійов писав про те, що «світло прийде зі Сходу» — «екс оріенте люкс», а Сталін це саме вже російською мовою: «С востока свет»...

І ось бачимо, яке «світло» принесли москалі Заходові і яких жертв зазнали народи, зокрема ж український, заради потуги Росії!

«Вісник» ч. 1. 1971 р.

«МОСКВА СЛЪОЗАМ НЕ ВІРИТЬ!..»

Невелике застосування має у нас дуже стара грецька приказка: «Боюся данайців, навіть із дарами!» («Тімео Данаос ет дона ферентес»). Зате широко розпаношилася інша, яка має всі позначки рабськості: «Москва слъюзам не вірить...»

Обидві приказки стосуються міжнародніх взаємин, дарма, що перша зродилася в героїчну епоху, коли Греція не підпала ще під владу Риму, а друга — в добу Великої Руйни України, коли козацькі нащадки думали, — своєю слухняністю і співпрацею з наїзником, — виплакати, «заслужити» собі якісь привілеї. Зазнавши замість них кривди, вони, врешті, доглупалися, що віднощданчі слъози не допоможуть у змагу з Москвою. Та все ж якогось іншого клича, заклику до боротьби не знайшли вони впродовж усього 19 ст., хоча Шевченкова творчість гриміла ними. Вони шукали іншого, «мирного» виходу, й урешті, під впливом Драгомаанова і соціялістів, їхній патріотизм виродився у розпливчате обожнювання якогось мітичного «людства», яке мало б, у якомусь далекому майбутньому, складатися з вільних народів. Проте, нікому з ідеологів не впало на думку запитати народів-рабовласників, чи вони готові звільнити окуповані країни й підкорені народи, — в ім'я того гарного ідеалу! Вони вірили «лібералам» на слово і навіть не зауважували, що всі ці гарні словечка про «людство», «робітничу клясу», «визволення від тиранії», — були таким же засобом московських соціялістів, як дика помста Петра 1-го, чи підступне зруйнування Січі за Катерини 2-ої.

Застережливі голоси: Івана Франка з його критикою марксизму, Лесі Українки з пророцтвами Кассандри та Миколи Міхновського з його візією «Самостійної України», — були голосами в пустелі. Навіть коли революція 1917 р. дала нагоду для повстання, — наші «мирні» політики дали лили сльози петицій, делегацій і запевнень про розпуснення війська, — ні в гадці не маючи боротися, «добуватися батьківщини»...

Брутальна московська навала врешті отямила, хоч пізно, наших утопістів, що, зайняті «людством», забули про націю. Комусь раптом пригадалися заходи Міхновського для організації війська, розпачливо боронили столиці «Полуботківці», вийшли у бій, голіруч, Крутянці, відбувся славний Зимовий похід... Ця пізня героїка врятувала, що-правда, честь нації, але щойно привернена державність знову впала...

Гурт непідкорених подався на західні українські землі, між ними й Дмитро Донцов, якому пощастило, краще як Міхновському, знайти широке відлуння серед земляків. Його ідея націоналізму — з одного боку, та відкрита ненависть до ворога нашої волі й державности, щойно відкрита в творчості Лесі Українки — з другого, захопили і переродили народ «гречкосіїв» у свідому своїх домагань націю.

Покоління тридцятих років зробило висновки з програної війни: з Московією треба битися, не миритися!

Це переродження «хахлів» смертельно налякало большевицьку Москву, бож ідеї націоналізму швидко перекинулися на східні терени — ще недавні місця Визвольних Змагань, які запліднили молоде покоління своєрідними талантами. Прозірлива Москва скупала в крові «розстріляне Відродження», а на Захід висилала скритовбивць, щоб обезголовити динамічний національний рух революції. Ці злочини, серед них і штучний голод чорноземної України, — викликали святий гнів у справжніх патріотів, як теж і глибоке переконання, що з Московією не сміє бути ніякого компромісу.

Показником цих настроїв була Друга світова війна, коли маси бійців у ненависних московських шинелях здавалися в полон, коли цивільне населення користувалося

втечею через проламану залізну завісу й коли вся молодь Західньої України вхопилася за зброю, хто в УПА, хто в Дивізії, хто ще в інших формаціях. Де тільки траплялася нагода — українські збройні сили проголошували самостійність на кожному клаптику Української Землі: на Закарпатті 1938 р., у Галичині — 1941 р., а Похідні Групи збиралися її проголосити в столиці України. Під кінець війни зброю треба було звернути рівночасно на два фронти й цим знову врятовано національну честь, але Україні ще й цим разом не судилося визволитися.

Захід допоміг не поневоленим народам, але їхньому московському катові та ще й у додатку «великодушно» подарував москалям половину Європи... Але тут поневолені народи дістали нових союзників — сателітів, а «холодна війна» зродила нові надії. Падіння *Сталіна* спричинило сповидну «відлигу» й сателіти почали домагатися «соціалізму з людським обличчям», а «республіки» ССРСР — здійснення конституції. В усіх східніх країнах помітне було культурне відродження, зокрема ж в Україні з шести-і семидесятниками. «Мирне співіснування» зумовило розвиток туризму та всляких обмінів, чи пак обманів, з московського боку. Бо ж до ССРСР багаті туристи везли девізи, а «корисні ідіоти» розхвалювали московський «прогрес». Натомість москалі, крім хмари шпигунів, висилали мистецькі сирени, що «песнею і пляскою» баламутили найвних. Пересіяні крізь густе кагебівське сито українські мистці дістали відповідні «доручення». «Бригада Колосової» мало не викликала кризи серед української громади, бо ж завжди знаходяться сантиментальні душі, в яких роблена «задушівність» викликає оті сльози, яким Москва не вірить, але ціну їм знає, бо ж вони послаблюють інстинкт самозбереження.

Проте, український туризм до УССР відбився рекошетом: навіть довгими роками дурманені «прогресисти» почали прозрівати після «прогульок» в Україну, а інтелігентна молодь уміла протиставити красу українських краєвидів — розговірній московській мові по містах і вже навіть по селах України. Вона зробила відповідні висновки з побуту в «республіці»... Тому й провал із закликами «на рідину»...

Москві не залишилося ніщо інше, як азійський канчук, що ним вона зручно від віків володіє. Початок 70-их років приніс посилене витереблювання української культури і рафіноване винищування української інтелігенції. Погроми, запроторення, тюрми і заслання доповнили москалі найновішим винаходом: божевільними з тими ж методами, що й у тюрмах і кацетах — брудом, голодом, спрагою і моральними та фізичними тортурами.

Одного тільки не передбачили спеці від катувань, а саме того, що в часах модерних засобів уже не можна злочинів покрити мовчанкою так, як штучний голод у 30-их роках. Зокрема ж, завдяки жидам, які масово «вибирають волю» та мають доступ до преси, радіо і телевізії, де вони переконливо вияснюють довірливим людям Заходу, що таке «соціалізм» у руках московського дикуну. Жидівські політ'язні перші проламали змову мовчанки щодо національної політики в ССРСР. Уперше Захід дізнався, що москалі переслідують у першу чергу не «лібералів», але «нацменів», зокрема ж українців і жидів, намагаючися їх русифікувати ще в більшій мірі як кавказькі й азійські народи. Захід довідуеться про це в час, коли маленькі африканські племена всамостійнюються! Пора йому зробити логічний висновок, що ССРСР — це остання колоніальна імперія!

«Неловко» стало москалям, тому вони почали шукати протизаходів. Вони швидко знайшлися: вслід за жидами почали появлятися на Заході «видворені» москалі з жінками, дітьми, валізами й... архівами. Їхнє завдання ясне: заперечити будь-яке переслідування «нацменшин», бо ж терплять усі, а в першу чергу «великий російський народ». А він же «християнський» і «геніяльний», та ще й до того йому призначено «врятувати світ». Це його «священна місія» й тому Захід повинен допомогти йому збудувати непередрішенську «Святу Расею»... Очевидно, про національні питання при тому не говориться, а на несміливі запити українців (і таке, на жаль, буває) москалі відповідають тією ж фразою, яка вже раз їм таку велику прислугу зробила 1917 року: «Спершу треба повалити комунізм (тоді царат), а тоді вже...». І коли найвним українцям ще неясно і вони навіть запрошують цих «дисидентів» «звели-

чати» імпрезу, то вони там «задушевно» розказують відомі речі з «Українського вісника», добавляючи, що цей, чи той українець їхній найкращий «друг», як, наприклад, «марксист»... Плющ. Адже ж вони «разом терпіли», забуваючи додати, що один при бюрку на «шарашці», а другий у божевільні, що один прибув на Захід свіженький, рожевенький, а другого, «скатованого до аморфної маси» — тримали у цементовій холодильні...

І тут варто б українцям застосувати до обставин стару грецьку приказку: «Не довіряй москалеві, навіть, коли в них «бабка-українка!» Їхні слова — отрута, а дари — підступні троянські коні»... *)

«Вісник», ч. 9 1975 р.

---

*) Статті Софії Наумович на основі книжки проф. Ю. Бойка: «Російські історичні традиції в большевицьких розвідках національного питання», Париж 1964, (ПІУФ).

ІІІ ЧАСТИНА

ЄВГЕН МАЛАНЮК ПРО МОСКАЛІВ

(У 5-ту річницю смерті)

Два великі томи «Книги спостережень» Євгена Маланюка не втрачають своєї вартости, хоч деякі з його есеїв позначені 30-ми роками, інші ж написані перед самою смертю поета, критика, есеїста, літературознавця і публіциста.

Його есеї, якими він відгукувався на всі культурні й політичні події нашого життя, — варті того, щоб їх передрукувати та обговорювати.

Зупинимось на розділі першої «Книги спостережень», що має назву «Россіка». У ньому вміщені такі есеї:

«Кінець російської літератури», «Петербург, як літературно-історична тема», «Толстоевский». «Вінець кінця» (Іван Бунін), «Театр упадку» (К. Станіславський), «Виставка советської пластики», «Вигнання з Петрового парадизму», «Читаючи підсоветські вірші».

Уже самі назви цих розділів указують, що Маланюк ставився дуже критично до «великої» російської літератури. Для першого есею назву взяв Маланюк із пророчого вислову москаля Розанова «Я закінчую собою російську літературу», але Маланюк зауважує кінець її вже при Чехові: «Героїчний період-російської літератури скінчився, власне кажучи, на Чехові. З ним ця, нехай штучна, нехай навмисна і механічно складна, але все ж потужна і широка ріка пропала в чеховських сутінках, у безплідних болотах російсько-інтелігенського нидіння... Чехов «іронічним зором нещадно протявшив російське життя, — гоголівським гірким сміхом посміявся вдруге і, виставивши його на загальне глузування — прокляв... Він знав усю брехню, всю нісенітницю, все безглуздя існування Росії — механічної суміші племен і народів за в'язничними мурами імперії, але бувши сам, сказати б «обіщеросом», і на останній глибині своїй — тим же російським інтелігентом, — він не міг голосно про це сказати».

Символіст Олександр Блок (німецького або жидівського походження) може яскравіше як будь-хто інший «символізував закінчення імперсько-російської літератури». Він «з останнім смертельним напруженням спробував «виправдати» (а що іншого робили росіяни як не «виправдували»?) те, що виправдати не дається, — так звану «русскую» революцію... Цей божевільний замір, стоячи на грані ганьби й абсурду — не вдався і поет умер майже психічно-хворим».

У символізмі й почалася «гіпертрофія», почався склерозний процес... робилося все те, «що мусіло робитися в цілком штучній державі механічно-стиснутих народів, над якими панувала брудна, напівдикунська орда, що засвоїла собі від татар завойовницьке хижацтво, ненаситність визиску і катівське вміння проглочувати чужі культурні надбаня...».

«Наскільки початок російського футуризму характеризувався криком та гуком... настільки дальший його розвиток виявив далеко немаловажну його суть у постаті математика і поета «Веліміра» Хлебнікова, вірші і проза якого в свій час, через шум його оточення, пройшли непоміченими...».

І Маланюк робить висновки: «Ось схематично шлях російської літератури: через ліберально-кадетсько-меншевицький символізм до казньонно-советського футуризму, з прапором якого вона переможно увійшла в комуністичну дійсність сучасної Росії: революційний патос понизився, динамізм замінився на мемюарне заспокоєння на лаврах і, нарешті, рання старість його уб'є зовсім. Всі ознаки передчасної старости російського футуризму — вже з'явилися... Все те цікаве, що написав Маяковський... вміщується лише в одній його невеличкій книжці «Облако в штанах», що вийшла ще 1916 р. Решта являє дуже сумнівну літературну вартість... Советська влада давно передбачала цю ненадійність футуристичних комуністів і тому задалегідь zorganizувала собі для урядових потреб групу партійних графоманів під назвою «пролетарських письменників»... Про них вистане лиш зауважити те, що хоч як нездарні наші харківські, — пролетписьменники РСФСР випередили їх своєю нездарністю».

І Маланюк зводить тодішню російську літературу до таких груп: «попутчики», безпартійні й еміграційні.

Попутчиками» або «товаришами подорожі» зве Маланюк «малочисельну групу другорядних російських письменників, у більшості белетристів, що фізично врятувалися під час знищення інтелігенції і «ноленс-воленс» не без значного впливу череззвичайки, «прийняли революцію». Це російські інтелігенти, мляві й безвольні, двоїсті й непевні, без здібности до протесту, до боротьби, до ясного й голосно проголошеного слова...» Ця група з Пільняком, Леоновим і Бабелем недавно підсилася визначним «сменовіховцем» графом А. Толстим. Усі вони «еклектики, люди без розмаху і волі, без значної індивідуальности, вони лише закінчують той процес гниття і розпаду російської прози... за допомогою гіпертрофованої малоросійської граматики Гоголя...».

Окремо стоїть «своєрідна фігура Сергія Єсеніна, що... увійшов у російську літературу, дуже надійною індивідуальністю». У способі його появи щось спільне з Тичиною, «але як характеристично в їх біографіях відбилися психології представників двох народів — пануючого й скаліченого поневоленням... Єсенін... втілення московської національної стихії... не зміг вирости на значного поета, а залишився... Кольцовим». Але «національний патос його вбито, тон розчарування в його віршах починає домінувати і поет, після ряду авантурничих випадків у його житті, поволі погас». (повісився — С. Н.).

«Безпартійні» російські письменники... це «недорізана» літературна інтелігенція, з рядів якої вирвано Блока і Гумільова... Всі вони переважно «західняки» петербурзького типу: Іванов, Слонімський, Зоценко... до них можна віднести й поетку Ахматову...».

Щодо підстави російської літератури, то Маланюк бачить у ній не так Пушкіна, який «створив те імперсько-російське есперанто, що носить назву «русского языка» — але Гоголя «зі всіми трагічними цього факту наслідками». Бо «штучне — довго не живе... Так сталося з «рускою» літературою, так буде з «рускою» культурою. Вони не виресли органічно з тіла єдиної нації, а просто в московській формі і на гнилих московських дріжджах було замішане

пшеничне українське борошно. Печиво виросло гостре, зовнішньо привабливе, смаком — химерне, але страва з нього була в істоті — нездорова і непожиточна. Вона отруювала державний організм, труїла нації московської імперії, труїла, нарешті, Західню Європу. Большевизм — це також наслідок харчування такою стравою».

«Примітивний (московський) народ завоював українську республіку XVIII ст., що мала всі риси типово-європейської держави з типово-західньою культурою. І ось державно-московська форма починає набухати українським культурним змістом. Так іде від Теофана Прокоповича через Сковороду, Бортнянського, Левицького аж до Гоголя... І Гоголь — яскраве втілення того процесу. Від державно-національного в нього залишається хуторянський романтизм, натомість усе багатство української душі він скалічує і в скаліченім вигляді просовує його в закуток заскоружлотної московської душі. Гоголь — перший «свідомий малорос» і можна сказати батько малоросизму...».

Але добра Гоголь москалям не приніс: «Європеєць Гоголь, внісши з собою сатиричність, скепсис, перші вигадки про «особливе призначення Росії» (страшенно типове для зрусифікованого чужинця!), патологічну містику, жорстоку любов до «несчастненьких» і т. п., ставши фундаментом «великої рускої літератури» — вклав у цей фундамент значну кількість динаміту».

І тут Маланюк висловлює (ще 1923 р.!) які ж правдиві думки: «Можливо, що внук подільського священика, вихованця кам'янецьподільської бурси, другий, значно більший малоросійський малорос, — Достоевській, виголошуючи на ювілею Пушкіна свою знамениту промову, що «всі ми вийшли з гоголівської шинелі» — знав і здавав собі справу з руйнічного впливу Гоголя на потомні часи». Адже його «Б'еси» — заборонені сучасною російською владою. «Блістательний» петербурзький період російської літератури закінчився. Може бути лише мова про період «московський», або жадний...»

Закінчує Маланюк свій глибоко-вдумливий есей цитатою з Розанова, який оскаржує московську «культуру»:

«В дійсності ми лише гралися в літературу... Змістом своїм література російська така мерзота безсоромности і цинізму, як жадна... Наскрізь прогниле царство і смердюча революція... На сході ограбували і споїли бурятів, черемисів, казахів, ограбували Вірменію й Грузію, заборонивши навіть слухати рідною мовою свою православну літургію... В Європі з'явилися Герцен і Бакунін і «внесли соціалізм», якого «власне там бракувало». Поміж Європою й Азією ми з'явилися, власне «недоумками», власне нігілістами, не зрозуміли ані Європи, ані Азії. Лише всюди пияцтво, каламуть і бруд принесли...».

«Що можна викреслити з тієї страшної сповіді москаля?...» — питає врешті автор есею.

У статті «Петербург як літературно-історична тема» з глуфом і болем Маланюк вказує тих, хто спричинилися до росту Петербургу як столиці імперії:

«І сталося так, що ніхто інший, як недомордована інтелігенція українська, морально зламана по погромі Мазепи, сотнями пішла на північ наповнювати культурним змістом («Еллада») ту культурну порожнечу, що зіяла в новопосталій імперії («Рим»)... Непідроблений патос брених у «Правді волі монаршей» Т. Прокоповича, ...патос брених у барокових ораціях професорів Могиллянської Академії, що фатально охрестили новопосталу імперію «Россією», переносючи на північ стару грецьку назву Руської Держави».

«Канальські роботи» біля Петербургу «оспівали» поети. Шевченко: «Болото засипав благородними кістками». «Поставив столицю на їх трупах катованих». Міцкевіч: «У глибину рухливих пісків і болот казав загнати сто тисяч палів і втоптати тіла сто тисяч хлопів».

І навіть москаль Іванов: «Чуєш як тупо вдаряє мідь по плитах: це ж об трупи, трупи, трупи зударяються копита». А Пушкін зраджує мету цієї побудови:

«Звідси будемо загрожувати шведові, тут закладемо місто на злість пихатому сусідові». «І це «на зло» — стає лейтмотивом Росії по відношенні до Західної Європи — на протязі цілої історії аж до сьогодні («п'ятилетка» «соціалізм» і інші електрофікції), — стверджує Маланюк, а далі пише:

«Пушкін пост фактум підвів ідеологію під це місто... щоб виправдати його створення...» Герой поеми «Мідяного вершника» — «Петро І. виступає в ній як звитяжець над стихійними силами природи, як бог Петербургу: «Пишайся, Петрове місто і стій непохитно як Росія».

«Гірким сміхом моїм посміюся» — казав Гоголь вирізьбити на своїм надгробнику. І дійсно, гірким і їдким, як кислота, сміхом своїм витравив Гоголь міцні барви пушкінського міста. Це була, дійсно, «страшна помста» малоросійського перевертня, що вовкулакою виліз з могили України».

Маланюк закінчує цей розділ таким своїм поглядом:

«На російську літературу (петербурзького періоду, бо іншої немає)... існують у нас різні погляди. Найцікавіші представники її — постаті *національно-покалічені* (а національність у творчості — майже все!)... повні *самозатрути* (Гоголь, Достоевській). Здорові, конструктивні впливи Європи... — викривлювалися до непізнання як Бальзак у Достоевського, або наповнювалися несподіваним антизмістом як підкреслено-вольовий Стендаль у... ненависника культури — Толстого... З одного боку «окно в Європу», імпортування численних Лефортів, кореспондування з Вольтером (і Ролляном), «освобожденіє Європи» від Наполеона (і «капіталізму»), з другого — *щільне замикання південно-західніх брам до Європи* і свідомо-систематичне нищення тієї реальної Європи... в Україні (*шкільництво за Мазепи*)... Недарма такою ніжністю обдаровують *сучасну Росію* механізатори й релятивізатори європейської культури. І недарма так гарячково зацікавлені в існуванні «*будь-якої Росії*» інтернаціональні паразити...» (підкр. наші).

Що цей його погляд з 1931 р. вірний, — переконуємося й сьогодні на кожному кроці...

Назву однієї зі своїх статей — «Толстоевській» — дав Маланюк тому, що Захід, звичайно переплутуючи «ідеї» цих «світочів» (Толстой і Достоевській) російської літератури — властиво зводить їх до одного явища.

Коли Редьярд Кіплінг сказав про Достоевського: «Цілий його світ для мене настільки дикий, що я не маю бажання перебувати в нім більше, як півгодини», то Толстой був ще для нього «великим письменником». Може тільки єдиний

Сер Галягад, — на жаль призабутий і недоцілений — у «Провіднику для ідіотів по російській літературі» — не дався запаморочити, але його критичного голосу ніхто не слухав.

Толстой — як характеризує його Маланюк — знижується до духового рівня буювірського сектанта «хлиста», до якогось Распутіна навиворіть... і спадає з нього остаточно одежа ворожої йому цивілізації... І коли він її здійняв, під нею показалася прадавня й універсальна московська «рубашка», однаково вигідна для графа Льва Толстого, як і для сибірського мужика Григорія Распутіна: двох типових і символічних представників своєю народу, що відіграли величезну роль в історії Росії і в своїм проповідництві заховували спільність національного стилю».

У Толстого добачує Маланюк «ненависть до складності і багатства життя» через що він «таку багату й таку цікаву постать як Наполеон — спрощує, деформує і редукує до розмірів провінційного актора, що грає Хлестакова...» У романі «Війна і мир» Толстой з ненавистю до Заходу й у закоханості до всього московського ставить «вічно сонного черевана Кутузова та вошивого й смородливого Платона Каратаєва — над струнким динамізмом Наполеона».

У творчості Толстого, Маланюк стверджує московське намагання — душу зредувати до «душевности», серце до «сердешности» (ми б додали: аж до «серцещипательности» — С. Н.), інтелект до «хитрости», ерос до «сексу».

Щождо релігійности Толстого, то, як підмітив Маланюк — «певно ні один письменник світу так блюзнірсько не надуживав слова «Бог», як цей фанатичний поклонник матерії й цілковита релігійна нездара...»

Засліплення Заходу і «землячків» цим московським примітивом дивує Маланюка тим більше, що навіть деякі культурніші росіяни страшенно критикували «великого» Толстого. Наприклад, Тургенєв так писав до поета Фета про «Війну і мир»: «Роман Толстого кепський не тому, що повен метикувань», а тому, що «автор нічого не простудював, нічого не знає...»

Філософ Фьодоров у розмові з Толстим сказав йому ввічі: «Багато дурнів бачив на світі, але такого — вперше!»

До цього додав Розанов: «Толстой був людина нерозумна, а який би геній не був, розум йому все ж таки не пошкодить». Тутчова епіграма на твір Толстого «Козаки» звучить так: «Глузд цієї казки можна пояснити приблизно так: це брудна російська коршма, піднесена до висоти Кавказу». Навіть такий «християнський філософ» Соловйов написав по смерті Гончарова: «Залишився один Толстой, та й той напівдурний». Сучасний дослідник Сазановіч так схарактеризував відоме Толстого «непротівлення злу»: «Це не філософія й не наука, лише прихований псевдокульт порожнечі, нічогости, небуття...» І врешті Чічерін доказує, що всю свою «стратегію» у «Війні і мирі» почерпнув Толстой з брошурки колеги артилериста Урусова «неймовірної галімації», то ж «якже не пригадати тут блискучого здогаду Сера Галягада про «кавалерійського офіцера, якому нагло забагнулося вставити також своє слово».

«І Толстой, зрештою поверхово знайомий з математикою, з упертістю примітива, до кінця свого життя намагався за допомогою «мужицької аритметики» розв'язувати всі проблеми...» На цій мертвій... арифметичній... «правді» варто зупинитися, бо вона мала... згубний вплив на сучасну літературу Заходу... Ось тут то й впливає символічне прізвище «Толстоевскій».

І Маланюк проходить до аналізу того погубного впливу: «Який, порівнюючи, короткий час «контакту» з «Толстоевскім» був потрібний, щоб дати такі, на жаль, недвозначно-яскраві наслідки!... Величезна систематична й нахабна пропаганда Москви, і російської, і комінтернівської, і «міжнародної» — зробила своє: російська і советська література стали нечувано популярні... «яд російський», що його несміливо прищеплював колись у Парижі самотній Тургенев, щепиться масово тисячами земляків і неземляків Тургенева...» Трунна отрута толстовської «правди» і психопатологічні стрептококи достоевщини... — вже введені... «Атентат хаосу проти форми» — формула Сера Галягада — dokonано. З'являється друга половина Толстоевщина і доконує решти в області «змісту».

Як перший наслідок цього Маланюк називає Марселя Пруста: «Хворий на дивну хворобу — «страх світла» — напівсліпий, завжди в темній кімнаті, вже не пише, а запи-

сує свої спогади і візії, без рамок, без форми, без композиції. Це вже, властиво, монолог без кінця, без краю. І коли б не якийсь дивний, хоч явно хворобливий чар, яким фосфоризують його твори, можна було б їх назвати проявами ліричної балакливості...»

Маланюк цим прикладом пояснює як «входить у зруйнований і розкладений західньо-європейський роман монотонія, маніякальність, авторська загіпнотизованість самим собою...» Натомість твори Достоевського «ще так недавно читали в Америці як детективно-авантюричну літературу... І це щастя. Невідомо лише, як довго воно буде тривати».

На жаль, воно тривало недовго, бо на Заході швидко почали добачуватися в цих кримінальних романах Достоевського — (зокрема в Роскольнікова, що з премедитацією вбив сокирою дві жінки задля грошей), — якихось «психологічних ускладнень» чим і вивищили цю кримінальну повість «Вина і кара» до... «психологічних романів»...

Зате у Франції, що з приємністю підкреслює Маланюк, «починають лунати голоси протверезіння й остороги. Ф. Моріак... звернувся недавно з закликом до французьких письменників: повернути до традицій французького (Бальзаківського) роману з живим духом життя».

Такий заклик придався б і деяким українським письменникам та критикам!...

«Шлях перемога» 16-30 вересня 1973 р.

«БІЛІ КРУКИ»

Дуже нечасто доводиться нам читати у французьких журналах, — прихильні статті про Україну. Проте зі зміною ситуації в ССРСР, вони почали появлятися, й як це не дивно, — з-під пера наших сусідів! Мова буде про статтю поляка, Збігнева Ковалевського, у «*Нувель Еврон*» /1/, та інтерв'ю москаля, В'ячеслава Буковського, у «*Пари-Мач*» /2/.

---

1) «*Nouvelle Europe*», № 3, Paris, Octobre 1990.

2) «*Paris-Match*», Paris, 6 decembre 1990.

Велика, 4-сторінкова стаття Зб. Ковалевського на тему: «Україна між советською Росією й Центральною Європою», з жовтня 1990 р., пояснює на вступі, що «проголосивши... суверенність, Україна має право на зовнішні взаємини... і свідчить про велику популярність РУХ-у, та про... переляк «номенклятури», яка, разом із Горбачовим, бажала б випорожнити цю декларацію від динаміки незалежності, та вмотати Україну до нового договору».

А далі автор коротко накреслює історію України, ілюструючи її 4-ома мапами України з 16-го, 18-го, 19-го століть, а останню після війни 20 ст. підкреслюючи боротьбу УПА — проти німців і москалів. Перейшовши до сучасності, автор стверджує, що проголосивши непорушність границь, Україна надає культурну автономію усім меншинам. Що ж торкається зв'язків з Європою, то у минулому Україні перешкаджали в цьому й Московщина й Польща. Тут Ковалевські пише дослідно: «Передвоєнна Польща виконувала пресію супроти українців Галичини й Волині, які становили Пемонт національних змагань, Користуючися «Версайською угодою», Польща приховувала українське питання, а це, у свою чергу, штовхало галицький націоналізм звертатися до ворожих «Версаєві» держав, зокрема до Німеччини».

В уступі «Снір із Польщею», автор розглядає його причини: «Спільні польські й советські інтереси, не тільки ізолювали від Європи — могутній збройний спротив в Україні, проти Німеччини й ССРСР, — але й спричинили криваві сучтчки з поляками. Намагання українців порозумітися з польським підпіллям, — зустрілося з відмовою поляків признати будь-яку незалежність, — на «їхній території». Навіть після окупації Західної України та включення її в ССРСР, польський екзильний уряд у Лондоні вперто відмовився визнати легітимність українського руху. Сталін скористався цим заганюванням боротьби проти ССРСР, та ще й баламутив американську опінію щодо України... І щойно католицька інтелігенція й «Солідарносць» змінили наставлення, й вибрали до сойму представника українців та зблизилися з РУХ-ом... Але поляки, зокрема в Галичині, все ще не можуть погодитися з «втратою Львова», як теж у Литві з «втратою Вільніюса» та з діями «Саюдісу»...»

Стаття В. Буковського у ж. «Парі-Мач» п. н. «Як Горбачов сам-себе загнав у пастку» подає вступ від редакції: «Владімір Буковскі, після 12-ти років ґулаґу і психушки, — не може бути поблажливим для ССРСР. Але ми здивовані цією люттю його діагнози, що советська Росія призначена на загибіль. Він, до речі, передбачав це у своїй книжці «ССРСР — від утопії до розгрому», як крах «перестройки», розчленування імперії й розклад армії».

Слідє інтерв'ю з Буковскім, з якого подаємо тільки те, що відноситься до національного питання:

Парі-Мач: Які помилки зробив Горбачов, довівши країну до хаосу?

Буковскі: Це не він, а система і «нова кляса» за Джиласом, яка завжди мала дві фази: «відлигу» і холодну війну. Остання мала на меті закріпитися на загарбаних територіях і знищити опозицію, а «відлига» піднести господарство завдяки західним кредитам і доставам... Горбачов хотів втримати цю методу «перестройкою» соціалізму... Він казав Німеччині дорого заплатити за її з'єднання, хотів розбити ОТАН, викинути Америку з Європи і стати в ній єдиною силою. Але він, і його група, помилилися не тільки щодо Заходу, але й не врахували великої ненависти Сходу Європи до комунізму. Раптом усім стало ясно, що влада гнила в ССРСР, і не може змінитися, а зі Заходу, — не Америці, але Москві треба було забратися!.. А коли б вона хотіла знову наступати, то мусіла б перейти через Балтику, Польщу, Україну, — а вони всі ворожі до неї й на шляху до незалежності... Уже ніколи не вдасться Москві замкнути народи в її тюрму... І що ж може зробити Горбачов? Вислати військо? Громадянську війну? Її ж не можна підтримати — ні господарсько, ні політично: грошей нема, а нарід не піде на війну проти імперських кольоній!... То ж Горбачов узявся за підсичування місцевих конфліктів і провокацій, щоб Москва могла втручатися. Цей сценар москалі пробували в усіх республіках, крім України, де покищо панує спокій. Ця нелюдська метода некорисна... бо ж ці республіки вже втрачені для Москви... Єдиний засіб був би вислати військо, але це зразу знищило б «осяги» Горбачова на Заході!... А коли б Горбачов пішов на

унезалежнення республік, — то зразу зникла б загроза війни. Але це був би теж кінець його влади... Бо Захід мав би вести таку політику, яка сприяла б незалежності республік... Перша річ, яку ви, на Заході, можете зробити, — це запросити до Європейської Ради балтійців, українців, вірмен, — як обсерваторів, покищо. А коли не можете цього зробити, то навіщо питати, чим допомогти?...

Вкінці цього інтерв'ю, Буковській подав такі трагі-комічні анекдоти: «Пригадую собі мою розмову з Ремонем Ароном у Парижі. Коли я йому скаржився що ніяк не хотіли мені вірити про справжню ситуацію в ССРСР, то Арон відповів: Я пробував це робити від пів-століття, й справа була безнадійна!!! І врешті я дійшов до переконання, що тут діяла, — не інтелігенція москалів, але — дурнота Заходу».

У цьому ж самому «Парі-Мач» появилось теж інтерв'ю з Єльцином у Москві, яке добре доповнює те, що говорив Буковській. На запитання про його взаємини з Горбачовим, Єльцин відповів:

«Він не дотримується ні своїх обіцянок, ні договорів, ото ж не викликає довір'я... Візьміть наприклад, «союзний договір». Він хоче його негайно підписувати. Я йому відповів, що тепер усі «республіки», включно з Росією, проголосили самостійність, то ж ми всі нічого не можемо підписувати, поки верховний «совет» ССРСР не признає нашої суверенности!.. Біда тільки, що старий апарат все ще на місці й саботує... Зовнішня політика Горбачова має деякі успіхи, але не внутрі ССРСР! Ми йому не дали б «Нобеля миру!»...

(Переклад О. Вітошинської)

ІСТОРИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З ФРАНЦІЄЮ

Історичні зв'язки таких двох країн як Україна і Франція, що на двох кінцях Європи, — не такі-то вже рідкісні. Коли перейтися по сторінках нашої історії, то зразу ж можна наткнутися на дати і факти, які засвідчують династичні, релігійні, культурні й політичні пов'язання наших двох країн впродовж віків.

Першою ластівкою, вже в XI столітті, була донька Ярослава Мудрого, Анна, по яку вислав до Києва, Французький король Анрі I, — велике посольство, складене з духовенства й шляхти. Воно мало, в його імені, просити князя Ярослава дозволу звінчатися з його донькою. Наш Володар дав свою згоду, й 1051 р., це ж посольство, разом із київським почотом княжни Анни, приїхало до французького міста Ренс, де відбулося вінчання і коронація королеви Анни. Їхній син, Пилип I, став згодом королем Франції. Численні церкви й монастирі, які спільно фундували Анрі з Анною, та фундація церкви й монастиря у Саллісі, — самої Анни-Ярославни, їхні підписи на різних дарчих грамотах, — залишилися свідками королювання нашої славної землячки у Франції, під час малолітності Пилипа, як «Анни-Регіни». 1)

Два віки пізніше, 1245 р., архієпископ Петро Акерович побував у Франції, на Вселенському соборі у м. Ліоні. Його вислали туди чернігівський князь Михайло та галицький король Данило. Поза релігійними проблемами, які порушував у своїх виступах наш архієпископ, він звертав увагу західнього світу на велику небезпеку від нападів азійських орд на християнські країни Сходу Європи. Це його звідомлення спонукало папу Інокентія IV, вислати свого легата, Карпіні, до України 1246 р. Проте ніякої збройної допомоги не було, й Україна стала жертвою диких орд на довгі десятиріччя. Княжа Держава перемінялася у «дике поле».

Знову ж три віки пізніше почалася Козацька доба із новою формою державности, на чолі з Гетьманами України. Ця доба особливо цікавила Францію, що зберігала у Ренсі Святу Євангелію, яку привезла Анна-Ярославна з Києва, й на яку присягали всі французькі королі аж до революції. В Україну приїздили дослідники, щоб описати це нове явище на Сході Європи — «Козацький орден», який намагався дати відсіч отоманським напасникам, організуючи походи на Туреччину й Татарію. Про них писала французька преса: «Меркюр Франсе» (1605), «Газет де Франс»

---

1) Цей, кириличний підпис «Анна — Реина», — зберігається досі в монастирі Самлісу.

(1631). Ця остання постійно вміщувала вістки з України, зокрема про Хмельниччину, аж до 1715 р. Французька «Християнська ліга» прийняла у свої члени Гетьмана Петра Сагайдачного, з яким вона пробувала організувати коаліцію проти Отоманської імперії. Дуже важливу працю зробив для дослідів над Україною французький інженер, Гійом Левасер де Боплян, своїм «Описом України» (1650 р.) Французький уряд вислав свого радника П. Шеваліє 1645 р., щоб привезти 2,400 козаків проти Еспанії, при облозі Дюнкерки, де наші козаки здобули перемогу для Франції. Цей же Шеваліє був також автором книжки «Історія війни Козаків проти Польщі» (1663).

Козацька Держава за гетьманування Богдана Хмельницького, та його визвольна війна 1648-1657, особливо цікавила Францію за уряду кардинала Мазарена. Лінаж де Восієн, на доручення Мазарена, написав книжку «Справжні причини повстання Козаків проти Польщі» (1674). Мазарен вислав до Хмельницького свого посла, Селеріє, щоб його перестерегти перед московським царем, бо французький уряд підтримував Гадяцький мир між Україною і Польщею. Після Андрусівського договору, який розшарпав Україну між Польщею й Московщиною, (1667 р.), Франція була незадоволена щораз більшою агресивністю Москви, тому й не поривала зв'язків з Україною. Французький посол, Бетюн, їздив до Гетьмана Дорошенка, до Чигирини, щоб знову запросити Козаків до участі у війні проти німецького цісаря. Французький посол у Константинополі, Ньюатель, дружив з Гетьманом Юрієм Хмельницьким тож доручив своєму секретареві, Франсуа Петі де ля Круа, описати життя українського гетьмана, що він і зробив у творі «Мемуари» (1684).

Ще більше зацікавлення у Франції Людовика XIV викликав Гетьман Іван Мазепа, бо вона не тільки слідувала за всіма починами Мазепа, але й допомагала йому укласти українсько-шведський союз, а після полтавської поразки вплинула на Порту, щоб вона не видала Гетьмана в руки москалів. Посли Людовика XIV при дворі Карла XII, та преса точно інформували про події в Україні й гостро засудили вандальське руйнування Батурина. Згодом, велику роль у французькій дипломатії відіграв син Гетьмана

Пилипа Орлика, Григорій, що став французьким генералом та членом таємної двірської ради «Секре дю Руа». З доручення Людовика XV, Григор Орлик їздив до кримського хана, щоб його намовити на війну проти Московщини. При цій нагоді, потаємно, Григор побував в Україні. Він теж доставив українську документацію Вольтерові, який написав «Історію Карла XII», в якій багато місця присвятив Україні.

Після скасування москалями Гетьманату (1764 р.), останній гетьман України, Кирило Розумовський, відвідав Францію, де був прийнятий на королівському дворі (1765 р.), та зробив дуже добре враження на Людовика XVI. Король довідався про зруйнування Січі про що зробив йому міністер закордонних справ, граф де Вержен, — довгий меморіал «Спостереження про Запорозьких козаків» (1776). У ньому він домагався допомоги Франції у козацькому повстанні проти Катерини II. Науково-історичну працю виконав Ж. Б. Шерер п. н. «Аннали, або історія Козаків-запорожців України» (1778 р.). І врешті, навіть під час великої Французької революції, делегат Конвенції у Константинополі, Дерош, дістав доручення увійти у зв'язок із Задунайськими козаками та підготувати повстання проти царя (1793 р.).

Після революції, за Наполеона Бонапарте, відновилося у Франції зацікавлення Україною. З доручення Імператора, Шарль Лесюр, написав книгу «Історія Козаччини», напередодні походу проти Московщини. Прочитавши її дуже уважно, Наполеон вирішив, для послаблення Росії, — виділити Україну в окрему державу, яка мала б зватися, в його честь, «Наполеонідою». Про те швидко довідалися в Україні й почали творитися козацькі полки для допомоги Французькій армії. На жаль, Наполеон програв війну проти москалів. Україною у Франції цікавилися не тільки політики й державні мужі, але й культурні діячі. Уже в XIV столітті студіювали у паризькій Сорбоні українські студенти, яких зазначували у списках «рутенцями», або «рутенської нації з Києва» (1353-1469-1567). За роки 1643-1645, названо вже й прізвище Івана Ужевича, автора «Слов'янської граматики» латинською мовою, яка зберігається

у Національній Бібліотеці у Парижі. XVIII, ст. позначене прізвиськом маляра А. Лосенка.

Зате XIX століття збагатилося у Франції багатьма творами українських авторів та творів про Україну. 1847 року появляються студії про Тараса Шевченка та про Кирило-Методіївське Братство, французьких авторів: Е-А Дюрана, А. д'Аврїля, А. Леруа-Боліе та ін. Роман Оноре Бальзака з Евою Ганською, зумовив його подорож в Україну, та твір «Листи з Києва», з якого Ганська видала посмертно тільки початок подорожі, й де немає мови про Київ!... (1847-1850). 2)

За Кримської війни (1853-1856), коли Франція мобілізувала Задунайських козаків проти Московщини, писали про те П. Друар і Баро-Рульон. А французький письменник, Проспер Меріме, написав аж дві книжки: «Козаки України й їхні останні Гетьмани», та «Колишні козаки» (про Б. Хмельницького 1865 р.).

Друга половина XIX ст. багата на культурні зв'язки. Марія Маркович «Марко Вовчок», — жила у Парижі у рр. 1860-1867, де й переклала свою повість «Маруся» на французьку мову, а видавець П. Ж. Ецель (Сталь), захопившись українською красунею та її небуденним твором, зразу ж видрукував його у своєму Видавництві (згодом «Марусю» перевидали 30 разів). Він також познайомив нашу землячку з французькою знаттю: Жюлем Верном, Густавом Фльобером, Жорж Санд, Проспером Меріме та ін., й вистарав для неї нагороду Французької Академії. «Маруся» Марка Вовчка стала також обов'язковою лектурою у французьких школах, бо визвольні дії за часів Гетьмана Дорошенка нагадували французам такі ж змагання французької Альзатії.

Інша незвичайна Українка, Марія Башкірцева, визначна малярка (150 картин) яка здобула нагороду «Осіннього сальону» за картину «Віче» (група малих французиків, що створили «віче» біля старого паркану). Вона діждалася

---

2) Про «Бальзака в Україні» доповідала Ольга Вітошинська на конференції у Сорбоні, 1987 р. п. н. «Україна і Франція XIX ст.».

вже посмертної слави за її знаменитий літературний «Щоденник» французькою мовою. У ньому вона, попри згадки про своє дитинство в Україні, у їхньому маєтку на Полтавщині, знаменито описала різні країни, куди вона їздила з матір'ю (побувала на деяких королівських дворах Європи та в Римі у Папи), всюди, зазначаючи, що «вона з України, а не з Петербурга». Те, що найбільше подобалося читачам у її «Щоденнику», — це була іронія й гостра критика деяких тодішніх політичних діячів. Померла на сухоти, проживши всього 24 роки (1860-1884). Її могила пам'ятник, із деякими її картинами в середині, на паризькому цвинтарі «Пасі».

1878 р. у Парижі відбувся Міжнародний літературний конгрес, під головуванням Віктора Гюго який у своєму циклі поезій «Орієнталь» написав поему про Мазепу, базуючись на легенді про молодого Мазепу, прив'язаного до коня, та на картині, на цю тему, Горація Верне. Згодом Франц Ліст скомпонував симфонічну поему «Мазепа». На цей Конгрес прибув до Парижу Михайло Драгоманів та, щоб запротестувати проти Емського указу, — спрямованого проти української літератури, — поширив між учасниками свою брошуру французькою мовою «Українська література заборонена московським урядом». Ця його дія дала добрі висліди: проф. Л. Леже заснував у Колеж де Франс, славістичний відділ, та 1906 р. викладав там про Шевченка й українську літературу. Б. Мальн, автор «Історії соціалізму» (1884), писав у ній про українські справи, а історик і етнограф, Артур Рембо та проф. Леже, взяли участь в Археологічному з'їзді у Києві (1894).

У Парижі жив і студіював антрополог Федір Вовк (1887-1900), а 1903 р. прибув до Парижу Михайло Грушевський, де дав декілька викладів у Вищій школі суспільних наук. Ще перед тим, (1869 р.) сенатор К. Делямар запропонував у Колеж де Франс зміну «російських студій», — на словянські. Він теж автор книжки про Україну «П'ятнадцятимільйонний нарід Європи забутий в історії».

Двадцять століття, що позначилося двома війнами і розпадом Австро-Угорщини, принесло не тільки збільшену еміграцію до Франції, але також створення у Парижі Офісу національностей з журналом «Аннали національностей»,

в якому Сеніобос написав вступну статтю про Україну. Секретарем редакції був журналіст Жан Пелісіє, автор книжки «Українська трагедія», перевиданої 1988 р. у Франції. Під час війни 1916 р. уряд заборонив поширення у Франції «Української рев'ю» з Льозанни, щоб не «образити» союзника, — Московію. Проте Ж. Пелісіє виїхав 1917 р. до Києва, де пов'язався з масонською льожею «Молода Україна». Французька місія в Ясах призначила ген. Табуї представником до українського Уряду. Його прихильно прийняли В. Винниченко та О. Шульгин, проте «мирові переговори» у Бересті та напад большевиків на Україну, перервали ці дружні взаємини. Франція була проти миру з Німеччиною і за Гетьманату намовляла делегацію Гетьмана Павла Скоропадського, — на союз із Московщиною, бо Антанта, у якій Франція відігравала головну роль, підтримувала Денікіна, Врангеля, Колчака. Вкінці 1918 р., щоб не допустити большевиків до Чорного моря, Франція висадила військо на півдні України й зайняла Одесу. На весну 1919 р. цей французький десант покинув Україну.

Під час Визвольних змагань, українська делегація побувала на Міровій конференції у Версаї 1920 р., на якій французький посол, Гаєр-Бансель, вимагав незалежності України, але безуспішно. Делегація опублікувала тоді українські вимоги п. н. «Нота Делегації УНРеспубліки на Мірову конференцію» та історичну довідку «Україна, Східня Європа й Мир». 1921 р. Франція перетворила делегацію на «Дипломатичну місію» України, яку очолив мін зовнішніх справ УНР, Олександр Шульгин, Федір Савченко опублікував брошуру «Україна й українське питання».

З французького боку появилися ще такі публікації в тому часі, зокрема в журналі «Ле монд сляв»: «Студія про українське питання» (редакційна), Люїс Рео надрукував свою доповідь «Незалежна Українська Республіка», проф. Ф. Леже, що побував тоді у Києві, — розвідку «Україна, її минуле й майбутнє», кол. лектор французької мови у Києві, Шарль Дюбре, свої спогади «Два роки в Києві, 1917-1919».

Після програних Визвольних змагань, уряд УНР з головою Директорії, Симоном Петлюрою, переїхав 1924 р. до Парижу, де керував дипломатичною діяльністю у Франції.

У тому часі закладено основи Української бібліотеки, в якій досі зберігаються документи УНР, та засновано тижневик «Тризуб», в якому Головний Отаман поміщував свої статті, як також документи трирічного існування незалежної України, — у важких обставинах боротьби проти білих і червоних москалів. Життя Симона Петлюри увірвалось у Парижі на 57-ому році, скандальним атентатом советського агента, Шльоми Шварцбарта, 25 травня 1926 р. Через рік, 18-26 жовтня 1927 р. відбувся у французькому трибуналі у Парижі голосний процес, на якому жидівська оборона порушила небо й землю, щоб Шварцбарта звільнити від вини і кари, та засудити Симона Петлюру за «погроми». Проти Шварцбарта свідчили, крім українців, такі чесні жиди, як С. Гольдельман, А. Марголін і Жаботинський. Французький прокурор дуже об'єктивно представив тодішні події в Україні, з московським кличем «Бий жидов, спасай Расею!», та їхні погроми жидів, але це нічого не допомгло. Підлого вбивника звільнили французькі судді...

Україна попала, як УССР, у «союз», wraz з іншими «республіками», до московського СССР. Звідтам приїхав 1927 р. нарком освіти України, Микола Скрипник, до Парижу і поінформував французьких славістів про т. зв. «українізацію». Французький міністер Едвард Ерію, побував в Україні 1933 р. і «ніякого голодомору не побачив». В тому часі теж їздив в Україну й СССР французький письменник Андре Жід, який, побачивши советські «гаразди і вольності», — написав книжку «Поворот з СССР», у якій спростував всі свої раніші захоплення москалями. Письменник, Рене Мартель, їздив в Україну на запрошення Академії Наук у Києві, а після повороту, написав, разом із Іллею Борщакком, книжку «Життя Мазепи». У 1931 р. історик Роже Тісеран, опублікував популярну «Історію України» (1933), п. н. «Життя одного народу — Україна». Інший історик, Бенуа Мешен, видав свою книжку «Україна, — від її початків до Сталіна» (1941).

Після великої втрати зі смертю Симона Петлюри, уся т. зв. «УНР-івська еміграція» — Уряд і старшини Армії, — переборовши хвилеве заломання, — взялися до перерваної праці. Завдяки заходам проф. І. Борщака, який почав видавати журнал «Україна», після закриття «Тризуба», він із

мін. Олександром Шульгіним, виклопотали в Інституті східних мов, ІНАЛКО, катедру українознавства з предметами: мова, література, історія й географія України. Почавши від проф. І. Борщака, черговими викладачами там були, до сьогоднішнього дня: Марія Шерер — авторка франкомовної тези «Українські думи», Аркадій Жуківський, Омелян Круба, Ольга Мандзюкова-Камель з Праги, Володимир Косик, Віктор Коптілов.

У Парижі існує Відділ ОН — ЮНЕСКО, де від 1954 р. постав «український» чи пак УССР, відділ. Спроби Французького уряду відкрити свої консуляти в УССР, врешті здійснилися 1990 р. У французькій україністиці визначилися, крім М. Шерер, якої теза появилася книжкою 1947 р. («Українські думи»), славіст проф. Жорж Люсіяні, що опрацював «Книгу про походження українського народу» (1956 р.), А. Порталь видав свою працю «Москалі й українці» (1970), Ален Дерош, написав дуже прихильну книжку «Українська проблема і Симон Петлюра» у французькому в-ві «Нувель едісіон лятін». Автор, жидівського походження з України, був свідком московських погромів в Україні та гострої заборони приєднуватися українцям до них. За погроми була кара смерті, встановлена Головним Отаманом», — С. Петлюрою. (1962 р.) у великому виданні «Загальна історія літератур», помістив проф. Жорж Люсіяні, окремий розділ «Українська література» зі світлинами діячів, почавши від І. Котляревського до Лесі Українки, на матеріялах НТШ у Парижі (1961).

Попри згадане ІНАЛКО, — Делегатура УВУ (Українського Вільного Університету в Мюнхені) нав'язала тісну співпрацю зі Сорбоною, завдяки українським докторантам і їхнім українським тезам про Григорія Сковороду, Івана Франка, Лесю Українку та про «Культурні й політичні зв'язки України з Францією». Після кожної з цих 4-ох конференцій, появилися друком збірники доповідей, спільним виданням УВУ-Сорбона (у 70-80-их рр.).

Незалежно від цього, у найновіших часах появилася у Франції та у сусідній Бельгії, так багато франкомовних творів про Україну, що їх годі тут перерахувати. Крім літературних перекладів та монографій про різних пись-

менників, — Гоголь, Коцюбинський, Марія Башкирців, Марко Вовчок, Франко, Леся Українка, Тарас Шевченко, — якому поставлено пам'ятник та названо його ім'ям сквер на бульварі Сен-Жермен у Парижі, — з кожної нагоди: Тисячоліття хрещення України, чи голодомору 1933 р. — зразу появлялися більші або менші книжкові видання, які ознайомлювали Францію з Україною. Найновіші події на Сході Європи зумовили переклади краєвих матеріалів на французьку мову, що їх виконують два наші франкомовні журнали «Ест-Европеен» та «Трібюн», їх редагують колишні студенти-українці, які добре володіють обидвома мовами.

У червні 1991 відбулася у Сорбоні чергова українсько-французька конференція про «Козаччину», — цим разом із доповідачами з України. Незабаром появиться збірник.

«Вісник» Н-йорк, 1. 1. 1991

ПІСЛЯМОВА

Ця нова книжка — «Сусіди й меншини» — Ольги Вітошинської, журналістичне псевдо Софія Наумович, появляється у 85-ту річницю її плідного і невсипущого життя громадської діячки та дослідника-україніста. Пані Олю, в дружньому колі пані Любу, яка і сьогодні активно бере участь у громадському житті українців у Парижі, приємно привітати з цим черговим її твором та побажати їй дальшої жвавої участі в різних акціях українського культурного життя в Парижі й діаспорі. Ця нова книжка є збіркою її статей про міжнаціональні стосунки в Україні та з сусідами України. Хронологія цих статей, їх інформаційне та пропагандивне вістря, показують, як ця репрезентативна, типічна постать українського політичного емігранта присвячувала свою увагу інформації про Україну, та обороні України перед чужим світом, непоінформованим, а іноді злобно надхненим ворогами України.

Пригадаймо при цьому, що наша ювілярка вже з молодих років в Україні була активісткою в знедоленому житті нашого народу, а виїхавши на політичну еміграцію включилася вже з перших моментів у активне, творче життя як журналістка, член жіночих організацій та дослідник-україніст. Вона закінчила українознавчі студії докторантом у Сорбоні з порівняльної літератури про «Двох Дон-Жуанів», — французького Мольєра, й українського, Лесі Українки. В дальшій співпраці зі своїм продесором-патроном із Сорбони, Мішелем Кадо, вона причинилася до організації та публікації колоквиїв французькою мовою про Лесю Українку, І. Франка, Франко-українське 19-те століття, а з власних творів опублікувала французькою мовою «La Reine oubliée» про Анну Ярославну, а українською мовою спогади «Непереможний Лев» про Львів за II Світової війни та «Подорожі Блаженнішого Кир Йосифа VII — 1968-1970», а при тому не переставала дописувати до укра-

їнських газет і журналів у Європі та в Америці, та часто до чужих періодиків.

Про її життєвий шлях та її творчу думку треба буде окремо написати, а тут закінчимо радісним, гучним і щирим «на многая літа, пані Любо!»

Марія Митрович

СПИСОК СТАТЕЙ

I частина

1. Вступ	5
2. Двобій при вечері	7
3. Наші білоруські приятелі	13
4. «Панга рей»	15
5. Незвичайний вечір	18
6. Що цікаве в «Континентах»?	21
7. Нерозділене кохання	23
8. Про румунів — наших сусідів	27
9. Жиди — українські письменники	35

II частина

10. Режим чи нарід?	39
11. Дещо про декабристів	42
12. «Геніяльний» Пушкін	46
13. «Серцеципательний» Лермонтов	50
14. Московські «ліберали»	52
15. Московські «ліберали» (2)	56
16. Польське повстання і Катков	59
17. «Москалі проти своєї волі»	63
18. «Месіяніст» Достоевській	65
19. «Революціонери» — імперіялісти	69
20. «Делікатний ідеаліст» — Соловйов	74
21. «Москва сльозам не вірить»	78

III частина

22. Е. Маланюк про москалів	83
23. «Білі круки»	91
24. Історичні звязки України з Францією	94
25. Післямова	105

IMPRIMERIE P.I.U.F. PARIS